HUTBETÜ'L-HACE

Hamd, ancak Allah içindir, O'na hamdeder, O'ndan yardım ve mağfiret dileriz Nefislerimizin şerrinden, kötü amellerimizden O'na sığınırız, Allah kimi hidayete erdirirse onu saptıracak yoktur, kimi de saptırırsa onu hidayete erdirecek yoktur.

Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederim. O, tektir ve ortağı yoktur. Ve şahadet ederim ki. Muhammed O'nun Kulu ve Rasûlü'dür.

"Ey iman edenler! Allah'tan sakınılması gerektiği şekilde sakının ve ancak Müslüman olarak ölün." (Âl-i imran: 3/102)

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah Sizin üzerinizde gözetleyicidir." (Nisa: 4/1)

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki Allah işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah ve Rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur." (Ahzâb:70-71)

Bundan Sonra:

"Muhakkak ki, sözlerin en doğrusu Allah'ın Kelâm'ı, yolların en hayırlısı Muhammed(s.a.v.)'in yoludur. Amellerin en kötüsü ise sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurulup dine sokulan her amel bid'at, her bid'at sapıklık ve her sapıklık da ateştedir."[1]

[1] Not: 'Hutbetü'l-Hace' ismiyle meşhur olan bu duayı, cuma hutbelerinde vesair konuşmalarında okuyan Rasûlullah, bizzat sahabelerine öğretmiştir imam Tirmizi sahih bir senedle rivayet etmiştir.

GİRİŞ

Hamd alemlerin Rabbi Allah'a, salattü selam emin peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'ya, âline ve ashâbına olsun.
İslâm inancının sağlam temellerini içine alan İslâm mirasının ihyâsı kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu gereklilik, hemen hemen dünyanın dört bir yanında yeniden uyanışa geçen İslâmî hareket noktasından oldukça zorunludur. Bu uyanış yalnızca bilimsel müesseselerde değil, bilimsel müesseselerin dışındaki tüm kurum ve kuruluşlarda da kendisini hissettirmektedir.

Bu zorunluluk, özellikle içinde bulunduğumuz bu dönem de daha elzem olmuştur. Çünkü yeniden Allah'a dönüş yolunda en doğru üslub ve kaidenin bilinmesi zarureti vardır. Sahih olan akidenin sağlam olarak öğrenilip anlaşılması gerekir ki, böylece yeni oluşacak İslâm toplumu da sağlam bir temel üzerinde binasını kurabilsin.

Zira izlenmekte olan yol doğru değilse, dolayısıyla İslâmî uyanış da istediği gayeye ulaşamayacaktır. Biz kesinlikle şuna inanmaktayız ki, islâm akidesinin anlaşılması noktasında en doğru yol "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın üzerinde olduğu yoldur.[*] İşte bu doğru yolun günümüz islâm ümmetine kesinlikle doğru bir şekilde aktarılması ve anlatılması gerekmektedir. Evet gerekmektedir ki, "İslâm ümmetinin netice verecek hakiki uyanışı" da buna bağlıdır, işte ancak böyle bir ümmet Allah'ın yardımına ve O'nun hoşnudluğunu hak kazanmış olabilir.[**]

Bu doğru yolun esasları şunlardır:

1) Akide ve Furu ile ilgili tüm mesele ve müşkülatların çözümünde Allah'ın Kitabıyla Rasûlü'nün sünnetine kesinlikle uyulması, bu iki kaynakta yer alan hasseten akideyle ilgili hiçbir şeyin tevil edilerek veya doğrudan doğruya reddine gidilmemesi.

2) Hz. Peygamber (s.a v.)'in ashabının bağlı kaldıklarına aynen bağlı kalınması ve bunların dışına çıkılmaması.

3) Bid'at sahibi kimselerle ilim ehli hariç avamın onlarla muhatab almasını önlemeli, onlarla bir araya gelip oturmamak, onların sözlerine değer vermeyip dinlememek, şüphelerini ortaya getirmemek.

4) Özellikle gaybî meselelere yani bilinmezlikle ilgili olan, itikada dair olup insan aklının alamayacağı konularda teferruata (mesela kader gibi)girmemek.

5) Müslümanların itikadî birlikteliklerinin üzerinde titizlikle durmak ve birliklerinin devamını sağlamak.

İşte doğru olan yolun esası budur. Ki Selef-i Salihin bu yolda yürümüşler ve kendilerinden sonra gelecek olanlara da bu yolu tavsiye etmişlerdir. Kaldı ki aynı zamanda bu üslubla insan aklının dağılıp parçalanmaktan, doğru çizgiden sapmaktan korunması yer aldığı kadar, İslâm toplumunun bölünmelere, dalalete sapmalara uğramaması da mümkündür.

Ümmette asıl çözülme ve doğru yoldan sapma; sözü edilen bu esaslardan uzaklaşılması, Allah'ın vahyine dayalı ilahî menhecden beşerî anlayışa yada nizamlara geçilmesi sonucunda doğmuştur. Oysa ki bu beşerî anlayışların kimisi putperest Yunan felsefesinin kalıntılarına, kimisi de, Allah'ın dininden habersiz olan kimselerin yan çizmelerinden meydana gelmiştir. Böylece ümmet parçalara, fırkalara ve farklı düşünce sistemlerine ayrılarak her biri kendi başına bir yol izler olmuştur. Neticede her toplumun kendisince bir lideri ve o lideri izleyen tabileri ortaya çıkmıştır.

Müellif

Dr. Ahmed Sa'd Hamdan

[*] Buradaki ehl-i sünnet ve'l cemaat'tan murad zamanımızda kendilerini ismen ehli sünnete nısbet edenler değildir. (mütercim)
[**] ALLAH Teâlâ'nın kitabında da vaadettiği gibi " Eğer siz Allah'a (dinine) yardım ederseniz o da size yardım eder" fermanı mucibince, bu vaadı ilahinin gerçekleşmeyişinin sebebi araştırılmalıdır. (mütercim)

İTİKADİ BİD'ATLARIN (SAPMALARIN) ORTAYA ÇIKIŞ TARİHİ

Selef âlimlerinin karşı koymaya çalıştıkları bid'atler, öyle hemen birdenbire ve bir tek dönem içerisinde meydana çıkmış değildir. Bu bid'atler birbirinden farklı mekan ve zamanlarda ortaya çıkmıştır, işte bu bakımdan ben, bu bolümde, ortaya çıkan bid'atlerin hangi dönemlerde ve kimlerin ellerinde meydana geldiğini açıklamaya çalıştım. Bu, hemen hemen üçüncü çağın başlarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır.
Bid'atlerin görülmediği ilk altın çağ, ümmetin akide bakımından sağlam olduğu ve istikamette bulunduğu dönemdir ki, bu dönemi başa aldım. Daha sonra da dönem dönem ne tür bid'atlerin ortaya çıktığını sırasıyla açıkladım.

BİRİNCİ DÖNEM:

Başlangıçtan 37. hicrî yıllar arasındaki dönemdir.
Kur'an-ı Kerîm vahiy olarak 23 yıl boyunca Hz Peygamber (s.a.v,)'e inmeye devam etti. Hz. Peygamber(S.a.v.) de gelen bu vahyi insanlara tebliğ ve beyan etti. Bu tebliğ ve beyan din kemale erince ve islâm nimeti tamamlanıncaya dek sürdü. Daha sonra yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i katına aldı.
Sahabe -Allah kendilerinden razı olsun. Hz. Peygamberden Kur'ân'ı dinlediler, onun ne demek istediğini mana yönünden anladılar, sonra da buna iman ederek hükümleriyle amel ettiler, Kur'ân'da yer alan hususlar, gayba ait haberlerdi. Meselâ yüce Allah'ın zatından, isim ve sıfatlarından, fiillerinden, ahiret gününden, bununla ilgili durumlardan, cennet ve cehennemden ve bu ikisinde Kulları için ne gibi şeyleri hazırladıklarından söz etmekteydi. Kısaca cennetteki sevaplardan ve cehennemdeki cezalardan... İşte bütün bunlar ve bu manadaki şeyler Kur'ân ile Hz. Peygamber'e bildiriliyordu. Hz. Peygamber de bütün bunları tebliğ edip açıklıyordu. Sahabe de bunları can kulağıyla alıp, kavrayarak bunlara iman ediyorlardı.
Hiçbir sahabinin bildirilen konulara ilişkin tereddütlerinin veya müşkilatlarının olduğu noktasında bir bilgi elimize geçmiş değildir.
Biz de öyle inanıyoruz ki sahabe tümüyle muhatab oldukları gerçekleri kesinlikle anlıyorlardı. Şayet anlayamadıkları bir şeyler olsaydı kesinlikle onu Resûlullah'a (s.a.v.) sorarlardı. Özellikle hayatlarında kendilerini doğrudan ilgilendiren bir şeyleri olmuşsa, hele bu mesele bilhassa inanç yönünü ilgilendiriyorsa, kesinlikle açıklamasını da istemekteydiler.
Bildiğiniz gibi, onlarda şunu görmekteyiz. Nasıl ki sahabe, Müslüman olmadan evvel anlayamadıkları yani ikna olamadıkları bir şey karşısında, hemen silaha sarılıp peygambere karşı harb etmişlerdir. Fakat gerçekleri görüp ikna olunca yani Müslüman olunca da, hemen onu savunmak için mallarını, canlarını ve çocuklarını ortaya koymaktan kesinlikle çekinmemişlerdir... Oysa ki onlar anlayamadıkları, iç yüzünü kavrayamadıkları, kısaca bilemedikleri bir din ya da inanç adına bunu yapmamışlardır.
Evet, sahabe şeriatla ilgili bir takım müşkilat ve meseleleri Hz. Peygamberden sormuşlardır. Fakat bütün bu sordukları şeyler amelî olan yani nasıl tatbik edileceği ile alakalı olan şeylerdi. Yoksa itikada bağlı şeyler, değildi. Nitekim Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle der:
"Peygamber (s.a.v.)'in ashabından daha hayırlı bir topluluk görmüş değilim. Onların HZ. Peygamber (s.a.v.)'e, vefat edinceye dek sordukları onüç soru Kur'ân'da yer almaktadır.
Bu sorular; kadınların ay halinden, haram aylardan, yetimlere ait hüküm v.b. meselelerden ibaretti. Nitekim bu âyetlerde "Sana hayızdan sorarlar, sana haram aylardan sorarlar, sana yetimlerle ilgili sorarlar..." diye buyurulmuştur. Onlar sadece kendilerine yararlı olan şeyleri soruyorlardı"[2]
"Miftahu's-Saâde" adlı eserin yazarı derki: "Hz. Peygamber (s.a v.) döneminde sahabe tek bir akide üzereydiler. Çünkü onlar bizzat vahiy dönemini yaşadılar. Doğrudan doğruya Hz. Peygamberin sohbetinde bulundular. Dolayısıyla kendilerinden şüphe ve vehim denen şeyi önlemiş oldular..."[3]
İbnu'l-Kayyım da şöyle demektedir: "Sahabe bir çok ahkâm meselesiyle ilgili tartışmalarda bulunmaktaydılar. Fakat sadece ahkâm ile ilgili meselelerde tartışıyorlardı. Kendileri mû'minler önde gelen isimlerinden oldukları kadar,iman yönünden de mû'minlerin en mükemmelleriydiler. Fakat yüce Allah'a hamdolsun ki sahabe, hiçbir vakit yüce Allah'ın isim, sıfat ve fiilleriyle ilgili olan tek bir meselede tartışmamışlardır."[4]
İşte sahabenin yaşamış olduğu gerçek hayat bu idi. Çünkü sahabe toplumu, her türlü şaibeden ve sapmadan tümüyle uzaktı. O toplum tertemiz ve pırıl pırıl bir toplum idi.
Zaman zaman bu toplum içerisinde bazı sapmalar baş gösterdiğinde derhal ikaz ediliyor ve o sapmanın büyümesine izin verilmiyordu. Gereken müdahale anında yapılıyordu. Dolayısıyla ortaya çıkan sapma, uzun süre devam edemeden önlenmiş oluyordu.
Nitekim Hz, Peygamber (s.a.v.) döneminde kimi sahabi kaderle ilgili olarak bazı sözler sarfetmişler, Resûlullah (s.a.v.) buna oldukça öfkelenmiş ve bundan menetmiş, onlarda derhal bundan uzak durmuşlardır.

[2] Bk. İbn Kayyım el- Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkîn, 1/71.
[3] Bk. Miftâhu's-Saâde, 2/162.
[4] Bk. Bk. İbn Kayyım el- Cevziyye, İ'lâmu'l-Muvakkîn,1/49 ve Makrizî, el- Hıtât, 4/180

Abdullah b. Amr b. As şöyle diyor: "Sahabilerden bazıları bir gün kader konusunu tartışırlarken, yanlarına Hz.Peygamber (s.a.v.) çıkagelir kimisi kader konusunda şöyle konuşuyor, kimisi de böyle konuşuyordu. Bu durum karşısında Rasûlullah'n yüzü nar gibi kızarmaya başladı ve şöyle buyurdu: "Bununla mı emrolundunuz ya da bununla mı görevli kılındınız da, Allah'ın kitabından bir kısmını bir kısmıyla tartışmaya kalkışıyorsunuz? Kendisiyle emrolunduğunuz şeye bakın ve ona uyun, hakkında nehyedildiğimiz şeyden de kaçının,"[5]

Bu hadisten de anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde sahabilerden kader konusuna dalanlar olmuşsa da, fakat bu tartışma arızî olmuş, bir daha tekrar edilmemiştir. Netice sahabenin tümü bu manada öze dönüşün dışında bir şey üzerinde durmamışlardır. Sahabenin tümü -Allah kendilerinden razı olsun bu konularda öylesine hassas idiler ki, tek bir sahabiden olsun, onlardan bu manadaki bir tartışmanın tekrar diriltilmesine çalışıldığı rivayeti gelmiş değildir. Bu tartışmalar üzerine herhangi bir şey kurdukları da variddeğildir. Aksine sahabeden gelen rivayete göre, sonradan ortaya çıkan Kaderiye ile ilgili hususları reddetmişler ve kendileri bundan uzak durmuşlardır.[6]

Nitekim Hz. Ömer b. Hattab (r.a.) döneminde tektük bazı olaylar ortaya çıkmışsa da bunlar kısa yoldan önlenmiş ve birdaha ortaya çıkmasına o dönemde fırsat tanınmamıştır.

Yine Hz. Ömer (r.a.) döneminde Sabîğ adındaki bir şahıs bu türden bir konuyla ilgilenmiş ve Kur'an'daki Müteşabihlerle ilgili sorular sormaya başlamıştı. Ancak Hz. Ömer, durumu öğrenir ve kendisini cezalandırır, adam da bunun üzerine tevbe eder.

Lalekâî, Süleyman b.Yesar'a varan senediyle yaptığı rivayete göre Benî Ğuneym'den Sabığ b. Asel adındaki bir kişi Medine'ye gelir. Yanında da bir takım kitaplar bulunmaktadır. Bu kişi, Kur'an'daki müteşabihler hakkında sorular sormaktaydı. Adamın bu hali Hz. Ömer'e iletildiğinde Hz. Ömer, kendisinin huzura getirilmesi için adam gönderdi. Bu arada Hz. Ömer, bu adamı cezalandırmak için hurma dallarından bir kaç sopa hazırladı. Adam huzura gelip oturdu, Hz. Ömer; Sen kimsin? dedi. Adam:

Ben Abdullah Sabîğim, cevabını verdi.

Hz, Ömer de:

(Onun, ben Allah'ın kulu (Abdullah Sabîg'im) sözü üzeri ne, "Ben de Allah'ın kulu (Abdullah) Ömer'im" dedi. Bu arada, adı geçen hurma lifleriyle (sopalıyla) kırbaçlanması için işaret verildi. Adam kafasından yaralanıncaya dek kırbaçlandı. Yüzünden kanlar akmaya başladı.

Bunun üzerine adam:

- Ey müminlerin emiri! Allah'a yemin olsun ki, daha önce başımda (beynimde) yer alan rahatsızlık kayboldu, diyerek, gerçeği anladığını söyledi.[7] İşte bu kısacık açıklamayla bu dönemin itikadî bakımdan her türlü bid'atlerden ve sapmalardan arınan bir dönem olduğu gerçeği açıklanmış oldu.

İKİNCİ DÖNEM

37. H.den 100. H. yılına kadar olan dönemdir.

Bu dönem, Hz. Ali (r.a.)nın halifeliğinin ikinci yarısından itibaren başlar. Bu dönemde bazı bid'atler başgösterir. Bu da siyasî çekişmelerin bir sunucu idi. Çünkü sahabeye bir çok meseleler geliyordu, onlar da kendi malumatları doğrultusunda meseleye yaklaşıyorlardı. Hz Ali (r.a.) döneminde Haricîler[8] ve Şiîler ortaya çıktı. Her iki fırka da birbirlerine karşı idiler. Birisi Hz. Ali'yi tekfir ederek, ondan uzak kalıyordu ki bunlar Haricîlerdi. Diğeri de Hz. Ali'ye yardım ediyor ve onu destekliyordu. Daha sonra zikredeceğimiz Kaderiye ve Mürcie mezhepleri ortaya çıkmışlardır. Allah izin verirse her fırkanın ortaya çıkardığı bid'atleri tek tek ele alacağız.

Haricîlik Bid'ati:

Haricîler, Hz. Ali (r.a.) zamanında hicretin 37. yılında ortaya çıktılar. Bunlar önceleri Hz. Ali'yi Hakem olayını kabul etmeye zorlayanlar oldukları halde, daha sonraları. Hakemlik olayını kabul ettiğinden dolayı Hz. Alİ'ye karşı çıkanlardır. Çünkü Muaviye (r,a,)'nın taraftarları (ordusu), Kur'ân'ı havaya kaldırarak, aramızda Kur'ân hakem olsun manasında bir fikir ortaya atmışlardı. Haricîler, Hz.Ali'yi hakemliği kabul etmeye zorlamışlardı. Bunun bir hile olduğu anlaşılınca, Hz. Ali, Haricîlere, kendisini zorlayanların, bizzat kendileri olduğunu hatırlatmış ise de onlar: "Bizim, bu önceki halimiz küfür idi. Fakat sonra gerçeği anladık ve Allah'a tevbe ettik. Sen de bizim gibi tevbe et de, biz sana biatte bulunalım" düşüncesini ileri sürdüler.[9]

Çünkü Haricîler, bu hakem olayında konuyu yanlış yorumlayarak: "Hz, Ali. Allah'ın dini konusunda insanları hakem kabul etti" iddiasını ileri sürdüler.

Nitekim Haricilerden birisi Hz. Ali'ye şöyle diyordu: "Ey Ali! Allah'a yemin olsun ki, eğer sen, insanların hakemliğini Allah'ın kitabına bırakmazsan, kesinlikle seninle savaşırım.

---

[5] Bk. Ebu'l-Kasım Lalekaî, "Şerhu İtikadi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati", s: 179-180.

[6] Lalekaî, sözkonusu kitabının: "Kader hakkında tartışmalardan uzak durma" adlı bölümünde bu husus üzerinde uzun uzadıya durmaktadır.

[7] Bk. Lalekâî, adı geçen eser, s.: 1137

[8] Hâricîler (Havaric): Bu fırka Hz Ali (r.a.)' ye karşı isyan bayrağını çekenlerdir, Bk. el-Milel: 114; el-Makalât: 1/56.

[9] Taberî tarihi: 1/57,66,72.

Bu savaşı sürdürürken de, Allah rızasını kazanmak için sürdürürüm."[10] Haricilerin bu noktadaki kuşkuları şu âyetlere dayanıyordu: "Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendisidirler."
"Allah'ın buyruğuna dönûnceye kadar saldıran tarafla vuruşun," (Hucurât: 49/9).
Gerekçeleri şu idi: Allah'ın emri ve hükmü, saldırgan tarafla savaşmaktır. Allah'ın bu emrine rağmen Hz. Ali onlarla savaşı bıraktı, çünkü hakemin kararına uydu. Böylece de her şeyden münezzeh olan yüce Allah'ın hükmünü terketmiş oldu. Allah'ın hükmünü terkeden bir kimse de:
"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse İşte onlar kâfirlerin tâ kendisidirler." (Mâide. 5/44)[11] âyetinin bir gereği olarak kâfir olur.
Hz. Ali (r.a), Hakemlik konusunda onların kafalarını kurcalayan noktayı izale etmek için çok çalıştı. Çünkü âyette yer alan Allah'ın hükmü gereği, iki hakeme Kur'ân'ın mahkum ettiğini mahkum. Hakkın, teslim ettiğini teslim etmeleri şart koşulmuştu. Kaldı ki Kur'ân-ı Kerîm, iki kapak arasında yer alan yazılı metindir, yani Allah'ın hükmüdür, O konuşmaz. Ancak ona dayanarak insanlar konuşurlar. [12]
Fakat Hariciler, Hz. Ali'nin tüm açıklamalarını reddettiler, kabul etmediler, sapıklıklarında ısrar edip durdular. Nihayet sonuçta da iş onlarla savaşmaya kadar gitti.
Bunun içindir ki Haricîlerin kesinlikle büyük günah işleyeni kâfir sayarlar, kanı ve malını da helal kabul ederler.[13]

Şiîlik Bid'atı:[14]

Önceleri Şiîlik yani Hz. Ali taraftarlığı gayet mutedil ve normal idi. Nitekim sahabe arasında bile halifelik noktasında Hz. Ali'yi Hz. Osman'a takdim eden, ona öncelik verenler bulunuyordu. Fakat bu Kimseler, yine de Hz. Ali'den önceki halifelere herhangi bir saldırıda bulunmuyor ve dil uzatmıyorlardı.
İbn Teymiye (r. a.) bu noktada şöyle diyor: Ali (r.a.)'dan tevatürle gelen haberde "Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra bu ümmetin en hayırlısı Hz. Ebü Bekir ile Hz. Ömer'diyor.
Nitekim işin bu yönü tüm eski Şiîler arasında ittifakla kabul edilmektedir. Önceki Şiîler'in tümü Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'i üstün kabul ediyorlardı. Tartışma sadece Hz. Ali ile Hz. Osman'ın halifeliği noktasında meydana gelmiştir. Buda her ikisinin farklı farklı taraftarları olması yüzünden doğmuştur. Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'e gelince, her ikisinin de Hz. Osman ile Hz. Ali anlamında bir taraftarları olmamıştır. Aksine ümmetin tümü hatta Haricîler bile, her ikisinin halifeliğinde ittifak halindedirler."[15]
Daha sonra ortalarda Abdullah b. Sebe adında bir Yahudi belirdi.[16] Müslüman olduğunu ileri sürüyor ve kendisince Ehl-i Beyti sevdiğini iddia ederek, Hz. Ali noktasında aşırılığa gidiyordu. Hz. Ali'nın halifeliği konusunda bir vasiyyetin varlığını savunuyordu. Sonraları ise Hz. Ali'yi ilahlık derecesine çıkarmıştır.
Bağdadi, bu konuda şunları söylüyor: "Sebeiiyye: Hz. Ali ile ilgili olarak çok aşırı hareket eden ve aşırılığa sapan Abdullah b. Sebe'in taraftarlarına denir. Abdullah b. Sebe'in o derece aşırılıkları olmuştur ki, Hz. Ali'nin peygamber olduğunu, hatta daha da ileri giderek, onun bir ilah olduğunu ileri sürmüştür."
Ebu'l-Ferac el-Bagdadî devamla der ki: "İbn Sevda ya da başka bir ifadeyle İbn Sebeh esasen Hireli bir Yahudi'dir. Güya müslüman olduğunu söylemiş böylece Küfeliler katında bir yeri ve mevkii olsun istemiştir. Onun hakkında anlatılanlara göre, kendisi güya Tevrat'a her peygamberin bir vasisinin olduğunu, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de vasisinin Hz. Ali olduğunu, okuduğunu belirtmiştir."[17]
Şehristanı'nin belirttiğine göre de: "İbn Sebe. Hz. Ali'nin imametine ilişkin olarak ilk söz söyleyen kimsedir." Yine onun anlattığına göre Sebeiyye: "Fırka olarak ilk kez tevakkuf, gaybet (kaybolan imam) ve ric'at (imamın bir gün geri döneceği) görüşünü ileri sürendir,"[18]
Sebeiyye'nin ihtilafına ve farklı farklı fırkalara bölünmesine rağmen bir zaman sonra onların bu görüşlerine Şia sahiplendi. Şia bundan böyle Hz. Ali'nin imametine ve halifeliğine sahip çıkmış ve bunu savunur olmuştur. Bununla ilgili olarak kendilerince nass (delil) sunmuşlar ve vasiyyetin varlığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler de aslında İbn Sebe'ın geriye bıraktığı görüşlerdi.[19]
Daha sonraları Şialık birbirinden oldukça farklı onlarca firkalara ayrılmıştır.

[10] Taberî tarihi: 5/72
[11] Bk. Makalâtu'l-İslâmiyyîn: 2/141
[12] Taberî tarihi: 5/64-66.
[13] Eş'arîler, Necidlileri bundan istisna etmişler, yani bunlara göre, büyük günah işleyenler tekfir edilemezler. Ancak Şehristani ve başkalarıysa Haricîler'den hangi grup olursa olsun, hiçbirini ayırdetmeksizin hepsini kâfir sayarlar. Bk. Makalât: 1/186;el-Milel: 1/114 ve el- Fetâvâ: 3/279.
[14] Bir kimsenin şiası demek, o kimsenin yardımcıları ve taraftarları demektir. "Şia" adı Hz. Ali taraftar olan, ona yardım eden ve onunla birlikte hareket eden ve onu savunanlara verilmektedir. Bunlar Hz. Ali'yi Hz Osman'a takdim ederler. Sonradan kabuk değiştirerek büyük bir topluluk oluşturdular. Kendilerine göre inançları, farklı metodları vardır. Bk. Makalât: 1/165, el-Farku Beyne'l-Firak: 21-29; el-Milel: 1/146.
[15] Bk. en-Nübüvvât: 132.
[16] Abdullah b. Sebe' Yemen'in San'a bölgesinden bir Yahudı olup, sırf İslâm'ı bozmak için Hz Osman döneminde müslüman olduğunu söylemiş, asıl amacını gizlemiştir. Buna yalnızca Şiîler uymuşlardır. Yüce Allah, Ehl-i Sünnet eliyle dinini bundan korumuştur.
[17] Bk. el-Farku Beyne'l Firak: 235.
[18] Bk. el-Milel: 1/174.
[19] Bk. el-Milel:1/146; Makalatu'l-İslâmiyyîn: 1/65-89.

İşte böylece Şia vasiyyet, ricat, gaybet ve hatta daha da ileri giderek imamların ilahlıklarını bile ortaya atan bir bid'at meydana getirmiştir.[20]

Kadercilik Bid'atı:[21] [*]

Kaderle ilgili olarak konuşmak ve kulların fiillerinin yüce Allah'ın meşietıne yani dilemesine bağlı olduğuna dair görüşler islâm'dan önce de var idi. Nitekim yüce Allah'ın kitabı bize bundan söz etmektedir. Kur'ân'da bildirildiğine göre Arap müşrikleri şirklerini Allah'a nisbet etmektedirler. Kendilerinden öncekilerin de aynı şekilde davrandıklarını Kur'ân'dan öğreniyoruz. Yüce Allah şöyle buyuruyor:
"Allah'a ortak koşanlar: Allah dileseydi ne biz, ne de atalarımız O'ndan başka bir şeye tapmazdık ve O'nun izni olmadan hiçbir şeyi haram kılmazdık, dediler. Onlardan öncekilerde böyle yapmıştı. Peygamberlere düşen yalnız açıkça tebliğ etmek değil midir?" (Nahl: 16/35)
Ebü Hüreyre (r.a.) de diyor ki: "Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'e (S.A.V.) gelip. Kendisiyle kader konusunu tartıştılar, işte bunun üzerine şu âyet indi:
"Muhakkak ki mücrimler (suçlular) dünyada sapıklık, ahirette de çılgın ateş içindedirler." (Kamer:54/47)[22]
Diğer taraftan Hz Peygamber (s.a.v.) döneminde, kader konusunda kimi sahabî arasında da bir takım tartışmalar çıkmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu duyunca, kendilerine kızmış ve onları bundan menetmiştir. Nitekim bu husus daha önce geçmişti. Böyle bir tartışmayı sürdüren sahabîler de yaptıklarından vazgeçmişlerdi.
Artık bu türden bir olay ta hicrî ilk asrın yarısına kadar meydana gelmemiştir. Daha sonra bu türden bir olay Mabed el-Cühenî ortaya atmıştır.
Mabed el-Cühenî bu görüşlerini, müslüman olduğunu söyleyerek Müslümanların arasına girdiği halde sonradan tekrar eski inancına dönen Hırıstiyan bir adamdan almıştı.
Mabed el-Cühenî bu görüşleri aldıktan sonra artık onu halk arasında yaymaya başlamıştır.
Müslim'in Yahya b. Ya'mer'den rivayetine göre o şöyle söylemiştir: "Basra'da ilk kez kader mevzuunu ele alan kişi, Mabed el-Cuhenîdır,"[23]
Evzaî de şöyle der: "Kader konusunu ilk kez ağzına alan, Sevsen[24] adında Iraklı bir kişiydi Bu adam Hıristiyan dinindendi. İslâm'a girmiş daha sonra tekrar hıristiyanlığa dönmüştür. İşte onun bu görüşlerine ondan alıp sahip çıkan Mabed el-Cûheni'dir, Gaylan adındaki kişi de Mabed el Cühenî'den bu fikirleri almıştır,"[25]
İbn Avn ise şöyle diyor: "Ben yetiştiğim sırada, halk arasında sadece Hz. Osman ile Hz. Ali hakkında konular görüşülürdü. Fakat şurada Sensüveyh Bakkal isminde bir adam türedi de, o bu gibi tartışmaları gündeme getirdi."
Devamla şöyle demiştir: "ilk kez kader konusunu ağzına alan bu kişidir."[26]
Kaderiye mezhebinin ilk ortaya attığı görüş şöyle idi; "Ortaya çıkan bir mesele ilk kez çıkmıştır."[27] Yani bu konuda herhangi bir takdir geçmiş değildir. "Allah'ın ilminde daha önce böyle bir şey yoktu. Yüce Allah ancak o şeyi, meydana gelmesinden sonra bilir."[28]
Bir önceki manasıyla kadercilik bid'atı, iki ana temelden oluşur:
a) Sonradan olanlarla ilgili olarak yüce Allah'ın ilmini (o şeyleri bildiğini) inkâr etme.
b) Kul bizzat kendi fiillerinin Halıkı ve yaratanı olduğunu söyleme.
Bu görüşü savunan Kaderiyeciler, İbn Hacer'in de ifade ettiği gibi artık kalmamıştır. İbn Hacer, Kurtubi'den bu hususu aktarmaktadır. Buna göre Kurtubî şöyle demiştir: "Artık bu mezhep yok olmuştur. Çünkü sonradan gelen âlimlerden onların bu görüşlerinde olanların varlığından sözedilmemiş ve böyle bir kimse de sonraki alimler (muteahhirîn) arasında bilinmemektedir." Devamla şöyle der: "Günümüz kadercileri, yüce Allah'ın, kullarının fiillerini bildiğine dair görüşte mutabıktırlar. Kul, henüz o fiili yapmadan, fiil kendisinden meydana gelmeden yüce Allah onları biliyor, inacındadırlar. Ancak bunlar Selefe şu noktada karşı çıktılar:
"Kulların fiilleri, onların kendi takdirleridir. Başka bir etki olmaksızın bizzat bağımsız olarak bu fiil onlardan meydana gelmektedir"[29] Mutezile de sistemini bu temel üzerinde kurdu. Daha sonra da bu görüşü savunanlar farklı farklı mezhepler olarak ortaya çıktılar. Çok ince farklarla değişik mezhepler meyda na gelmiş oldu.

---
[20] Bk. Usûlü'l-Kâfî, 3/240-271.
[21] Kaderiye; Ehl-i Sünnet âlimlerince, kendi amellerinin fiillerinde yüce Allah'ın bir etkisinin olmadığını savunanlardır. Nitekim bir takım hadislerde belirtildiğine göre, Kaderiyecilerin bu ümmetin Mecûsîler'i olduğu ifade edilmiştir. Konu yakında ele alınacaktır. Kaderiyecilere göre Allah'ın, kulun fiili üwerinde en ufak bir etkisi yoktur.
[*] Kaderiyye olarak tesmiye edilen bu taıfe kadere inandıklarından değil kaderi inkar ettikleri için bu isim verilmiştir. Esas isimler (Nufatü'l-Kader)'dir. (Mütercim)
[22] Bk. Lalekâî,age. 946. Haşiye.
[23] Bk. Müslim, Sahih: Hadis:8.
[24] Bu Hrıstiyan'ın ismi üzerinde tartışmalar bulunmaktadır. Sevsen, Senseveyh diyenler olduğu gibi, İbn Sa'd da, Senhuveyh demiştir. Nitekim Tabakat'ta da böyle geçmektedir: 7/264. Ayrıca başkaca görüşler de var.
[25] Bk. Lalekâî,agk. 1398. Haşiye.
[26] Bk. Lalekâî,agk. 1396. Haşiye.
[27] Müslim, Sahih: H, 8.
[28] Nevevî, Müslim Şerhi: 1/156.
[29] Fethu'l Bâri: 1/119; Nevevî, Müslim Şerhi: 1/154; Câmiu'l-Usûl ve'l-Hikem: 18.

Mürcielîk Bid'atı:

İrca: Amel'in imandan olmadığını ileri süren görüştekilerin savundugu mezheptir. Bu konuda Bağdadî der ki: "Bunlara Mürcie adının verilmesi, bunların ameli imandan saymamalarındandır."[30]
Mürcie fikrini ilk kez ortaya atanlar. Haricîlerin tekfir düşüncesine bir tepki olarak ortaya çıkanlardır. Bilindiği gibi Hz. Ali ve Muaviye ile ilgili olan hakem meselesinde Hariciler her ikisini de tekfir ediyorlardı. Ancak bu tekfir sebebiyle ortaya çıkan mürcie imana taalluk eden bir irca değildi.
İrca (Mûrcie) mezhebi görüşü hakkında ilk söz edenler, sahabeden Allah için savaşanların bu işi (fiili) hakkında söz etmişlerdir.
Aslında İrca hakkında ilk konuşan kimse, Hasan b.Muhammed b. Hanefiyye'dir. Kendisi 99. H. yılında vefat etmiştir.[31] Nitekim kendisiyle ilgili hal tercemesi yazanların tümü bunu söylemektedirler.
İbn Sa'd bu zatın tercemesiyle ilgili olarak şunları yazıyor:
"Kendisi ilk kez Mürcie ile ilgili olarak söz edenlerdendir." Durumu bu şekilde ifade ettikten sonra diyor ki: "Zazan ile Meysere, kendisinin yanına gelirler, kendisini İrca (Mürcie)hakkında yazdığı kitaptan ötürü kınarlar. O da Zazan'a şöyle söyler: "Ey Ebâ Ömer! Keşke ölseydin de onu yazmasaydım."[32]
Burada söz konusu edilen İrca, Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in hilafetinden sonra fitne olayına katılanların durumuyla ilgili bir ircadır.
Nitekim İbn Hacer (r.a.)'da, bizim için bu manayı pekiştirmektedir. Kendisi de bu kitabı görmüştür. Bu konuda derki: "Hasan b. Muhammed'in söz konusu ettiği İrca (mürcielik), bizzat Ehl-i Sünnetin kınayıp tenkit konusu ettikleri ircaın dışında kalan bir ircadır. Bu da iman ile alakalıdır. Nitekim ben, Muhammed b. Hasan'ın yazdığı Kitaba vakıf oldum. Bu kitabı İbn Ebi Ömer, kendisine ait olan iman hakkındaki kitabında tahric etmiştir, bu kitabının sonuna eklemiştir. Burada derki:
"Bize Abdulvahid b. Eymen'den ibrahim b. Uyeyne anlattı (tahdis etti) ki, Hasan b. Muhammed, bu Kitabı halka okumam için bana emretti.
İmdi asıl konuya gelince: Biz size Allah'tan korkmayı (takvayı) tavsiye ederiz. Bu arada Allah'n kitabıyla öğüt vermek, onunla tavsiyede bulunmak ve orda var olanlara tabi olmakla ilgili olarak bir çok şeylerden sözetmişti. Burada kendi itikadını da anlatmıştı. Daha sonra kitabının sonunda şunları yazmıştır: "Biz Ebu Bekir ile Ömer'i - Allah her ikisinden de razı olsun severiz, onların velayetini kabulleniriz. Onlarla birlikte cihada gideriz. Çünkü ümmet, hem Hz. Ebu Bekir ve hem Hz. Ömer'le ilgili olarak her hangi bir tartışma ve ihtilafa girmemiştir. Her ikisinin durumuyla ilgili olarak herhangi bir kuşkuya kapılmamışlardır. Ancak bu ikisinden sonra gelip de fitne olayına karışanların durumları nakkında işi erteleriz (ircaya saparız), ikisinden sonra gelenlerin durumlarını Allah'a havale ederiz..." diye devam etmiştir.[33]
Hasan b. Muhammed'in söz konusu ettiği mürcielik bu idi. Nitekim İbn Hacer de bunu teyid etmektedir. Çünkü bu kitaba kendisi muttali olmuştur. Buna göre: "İman ile alakalı olan Mürcielikle, bu zatın Mürcieliğinin bir ilgisi yoktur."
Ancak kimi islâmî kaynaklara göre ise "Mürcie" mezhebi ilk çağın sonlarında bilinmekteydi.
İmam Buharînin Sahih'inde ifade olunduğuna göre; "Zeyd b. Haris el-Yamî. Mürcie mezhebiyle ilgili olarak Ebu Vail'e sorular sormuştur."[34]
Ebu Davud Tayalîsî'nin rivayetinde ise daha çok bir açıklık yer almaktadır. Buradaki açıklık Buharînin rivayetine göre çok daha nettir. Burada anlattığına göre; "Mürcie mezhebi ortaya çıkınca, ben Ebû vail'e gittim. Bunu ona anlattım sordum)..."[35]
İbn hacer de buna şu ilavede bulunuyor: "Bu durum, bu kimseden çıktı. Çünkü adamın sorusu, onların itikadıyla ilgiliydi. Bu ise, onlar ortaya çıkınca olmuştur, Ebul vail ise 99 h. yada 82 h. de ölmüştü."[36]
Firak kitaplarında anlatıldığına göre: "Gaylan ed-Dımaşkî. Kadercilik görüşünü Mabed el-Cühenî'den almıştır." Bilindiği gibi Mabed, Mürcie mezhebini savunurdu.
Ebu'l-Hasan el-Eş'ari der ki: "Zerkan, Gaylan'dan şunları aktarmaktadır, İman: Dil ile ikrardan ibarettir ki, bu da tasdik demektir, Allah'i bilmek yani tanımak ve Allah'ın fiillerini tanımak, imandan değildir."[37]
Şehristani'nin anlattığına göre Gaylan: "ilk kez Kaderiye ve Mürcie görüşünü ortaya atan kimsedir,"[38]

---

[30] Bk. el-Farku Beyne'l Firak:202
[31] Hasan b. Muhammed b. Ali b. Ebî Talib, annesine nisbetle Hanefiyye demiştir. İhtilafa dair en bilgin olan kişiydi. Halkın en güvenilir olanıydı. Bkz. Tehzîbu't-Tehzîb:2/320.
[32] Tabakât: 5/328.
[33] Tehzîbu't-Tehzib:2/230-321.
[34] Buharî, Fethu'l-Bârî şerhi, H. 48.
[35] Menhetu'l-Ma'bûd fî Tertîb-i Müsnedi't-Tayalîsî Ebî Davûd:2/75.
[36] Fethu'l-Bârî: 1/112.
[37] Makalâtu'l-İslâmiyyîn:1/1217; el-Farku Beyne'l Firak:206; el-Milel: 1/146.
[38] el-Milel: 1/139

Biz, Mürcie görüşünü ilk defa ortaya atanın Gaylan olduğu noktasında Şehristaniye katılmakla birlikte, kader konusunu ilk kez ortaya atan kişinin kim olduğunu önceki sayfalarda belirtmiştik.
Adı geçen Gaylan. H. 105 yılından sonra öldürüldü. Kendisi birinci asrın sonlarına doğru yaşamıştı. Bu bakımdan Gaylan, iman konusundaki Mûrcielik görüşünü ortaya atanların ilki kabul edilir. Daha sonra ise, h. 128 yılında öldürülen Cehm b. Safvan gelir. Bu da şu düşünceleri savunmuştur: "İman, bizzat tanımaktır." Nitekim konuya ilişkin sözleri gelecektir. Belki de kendisi bunları Gaylan'dan almıştır. Gerçi en iyisini Allah bilir ya, her ikisi de ikinci asrın başlarında yaşıyorlardı.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM:

H. 100-150. yılına kadar olan dönemdir.
İkinci asrın başlarında bid'atçı dört kişi ortaya çıktı. Sonraları bu dördü de ayrı ayrı birer sapık düşüncenin başı lideri durumuna geldiler.
Bu dört şahıs sırasıyla şu isimlerden oluşmaktaydılar:
1- Vasıl b. Atâ:[39] Bu kişi Mutezile mezhebinin müessisidir. H. 131.
2- Ca'd b. Dirhem:[40] H. 124.
3- Cehm b. Safvan:[41] H. 128.
4- Mukatil b. Süleyman:[42] H. 150.

l- Vasıl b. Atâ'nın Bid'atleri:

a) Büyük Günah İşleyenler Hakkındaki Görüşü:

Vasıl b. Atâ bu konuda, büyük günah işleyen kimse el-menziletü beyne'l-menzileteyn yani iki menzile arasında bir yerde kalır. "Bu kimse ne mümindir, ne de kafirdir." demektedir.
Şehristanî'nin bildirdiğine göre, adamın biri, Hasan Basri'nin huzuruna gelir ve şunu sorar: "Ey dinin imamı! zamanımızda öyle topluluklar türedi ki, bunlar büyük günah işleyenleri tekfir ediyorlar, onların kâfir olduklarını söylüyorlar. Öyle bir tekfir ki, kişiyi dinden çıkaran bir tekfir.
Öylesi kimseler de var ki, bunlar da büyük gunah işleyenler hakkında irca görüşünü savunuyorlar. Bunlara göre bir kimse eğer imanlıysa, büyük gunah işlemenin herhangi bir zararı yoktur. Çünkü bunların görüşüne göre amel imandan bir rükün değildir. Eğer bir kimse iman etmişse, onun masiyet sahibi olmasının bir zararı yoktur. Nitekim küfürle birlikte taatında faydası olmadığı gibi. İşte bunlar da bu ümmetin mürciesidirler.
Bize bu konuda itikad açısından ne söylemek istersiniz, hükmünüz nedir?"
Hasan-ı Basrî bu konuda düşünceye dalar, henüz kendisi bunu cevaplamazdan önce Vasıl b. Atâ şöyle cevap verir:
"Biz böyle biri için, yani büyük günah işleyen için mutlak anlamda mü'mindir diyemeyeceğimiz gibi, yine mutlak manada o kâfirdir de diyemeyiz. Aksine böyle bir kimse iki menzile arasındaki bir menziledir. Bu kişi mû'min de değil, kâfirde değildir."[43] İşte bu olay bize Vasıl b. Atâ'nın yukarıdaki sözlerini söyleme nedenini açıkça ortaya koymaktadır.

b) Sahabe Hakkındaki Görüşleri:

Vasıl'a göre, sahabeden savaşa katılanlardan iki taraftan birinde yer alan kimseler, herhangi bir sınırlama koymaksızın hepsi de fasıktırlar. Bu bakımdan kendisi, sahabenin adil olmaları noktasında, onları ta'n etmekte, sahabeye adillikleri açısından dil uzatabilmektedir. Bunlardan herhangi birisinin şahitliklerinin de kabul edilir olmadığını söylemektedir.[44]

---

[39] Basralı Vasıl b. Atâ, Medine'de H 80'de doğmuş. Hasan Basrî'den öğrenim görmüştür kendisi. Hasan-ı Basrî'nin yanında iken "el-Menziletü Beyne'l Menzileteyn" bid'atını ortaya atınca Hasan el-Basrî onu rneclisinden kovmuştur. Bu arada kendisi, kendi başına bir meclis edindi dolayısıyla onun görüşüne katılanlar da onun yanında yer aldılar Öl. H. 131. (et-Tenbih ve'r-Red: 37-38; el-Farku Beyne'l Firak: 20-21; el-Milel: 1/28-29; el-Mîzan 4/329.
[40] Aslen Horasanlı olan Ca'd b. Dirhem, Suveyd b. Ğafele'nin mevlasıdır, Dımaşk'ta bulunmuştur. Kendisi Halkı Kur'ân (Kur'ân'ın yaratılmış olşası) görüşünü ortaya attığı zaman, Ümeyye oğulları peşine takılınca. Kûfeye kaçmıştır. Orada Cehm b. Safvan'la karşılaşır. Bu görüşlerini ona da talim eder. Ancak Kûfe Emir'i olan
Abdullah el-Kasrî kendisini tutuklayıp, h.124 yılında Kurban Bayramı gününde öldürür. (el-Lübâb: 1/282; el-Bidâye: 9/350;el-Mîzan: 1/399)
[41] Cehm b. Safvan: Semerkantlıdır. Ebû Mihrez diye de çağrılır, Tirmiz'de yetişir, onunla birlikte namaz kılar. İkisi münazaralarda bulunurlar. Sonraları Tirmiz Şehrine sürülür. Bundan sonra da kendisi Hâris b. Süreyc ile birlikte Sultan'a karşı isyan çıkarırlar. Kendisini İsfahan'da Selem b. Ahraz öldürür. Merv'de öldürüldüğüde söylenir. H. 12.
[42] Belhli Mukatil b. Süleyman Bişr. Kendisi Kur'ân tefsiriyle un yapmıştır Âlimler, onun hakkında farklı görüşler belirtmiştir. Güvenilir olmadığını söyleyenler de vardır. Öl, h. 150 (Tarihu'l-Bağdâdî:13/160; el-Mîzan: 4/173).
[43] el-Milel: 1/47-48; el-Farku Beyne'l Firak: 20,118-121.
[44] et-Tenbîhu ve'r-Redd:36;el-Farku Beyne'l Firak:120.

2- Ca'd b. Dirhem'in Bid'atleri:

Ca'd b. Dirhem, ilk kez Kurân'ın mahluk olduğunu söyleyenlerdendir. Yüce Allah'ın gerçek anlamda konuşmasını da inkar edenlerdendir.
Aynı zamanda yüce Allah'ın Hz. İbrahim'i kendisine halil edindiğini de inkâr edenlerdendir.
Yine kendisi yüce Allah'ın sıfatlarını ilk inkâr edenlerdendir. Bu konuda ilk kez söz ve görüş ortaya atanlardandır. Hocası Vehb b. Münebbih, yüce Allah'ın sıfatlarına ilişkin fazlaca soru sorması üzerine, onun sapıklığa adım attığını dikkâte alarak, kendisine şöyle seslenmiştir:
"Yazıklar olsun sana ey Ca'd! Bu hususta soru sormakta aşırı gitme. Öyle sanıyorum ki sen helak olacak olanlardansın. Şayet yüce Allah bize, kitabında, kendisinin eli olduğuna, gözü olduğuna ilişkin haber vermemiş olsaydı, biz böyle bir şey de konuşmazdık..Böylece ilim, kelam ve diğer sıfatları zikrederek nasihat etmiştir."[45]
İbnu Teymiyye de şunları anlatıyor: "islâm'da ilk Kez bu konuda görüş ileri sûren yani yüce Allah arş'ın üstünde değildir Doğrusu "istiva" burada "İstevla" anlamındadır, bu vb. gibi Cehm bin Safvan almıştır. Dolayısıyla Cehmiyecilik kendisine nisbet edilir olmuştur.[46]
İmam Süyûtî de "el-Evâil" adını verdiği kitabında şu ifadelere yer veriyor: "İtikad konusunda ilk kez ağzına iğrenç ifadeyi alan yani islâm inancı hakkında ilk kez ağıza alınmaması gereken bir görüşü ortaya atan Ca'd b. Dirhem'dir. Kendisi Ümeyye krallarından sonuncusu olan Mervan el-Himar'ın (Eşek Mervan'ın) müeddibidir. Bu adam: "Allah konuşmaz" fikrini ortaya atmıştır."[47]

3- Cehm bin Safvan'ın Bid'atleri:

Cehm, Ca'd b. Dirhem'in görüşlerini oturtmaya çalıştı. Bu görüşlerse şunlardan oluşmaktaydı: Allah'ın sıfatlarını inkâr, Kur'ân'ın mahluk olması (yaratılmış olması). Daha sonra buna başkaca bid'atler de ilave etti:
Birincisi: Cebriyecilik görüşünü savunması: Buna göre insan, hiçbir şey yapmaya kadir değildir, insan iktidar sahibidir diye bir vasıfla nitelenemez. İnsan yapacağı işlere mecbur bırakılmıştır.
İkincisi: İman sadece bilmekten ibarettir, görüşünü savunması. Buna göre iman, kişinin sadece Allah'ı tanıması ve bilmesidir. Küfür de onu sadece bilmemek ve tanımamaktır.
Üçüncüsü: Cennet ve cehennem fanidirler. Buna lâyık kişiler cennet ve cehenneme girdikten sonra her ikisi de yokolacaklardır. Bu adamın bu savunmasına ve iddiasına göre, sonsuza kadar sürecek olan hiçbir hareket düşünülemez.
Dördüncüsü: Yine bunun görüşüne göre yüce Allah'ın ilmi hadistir, iddiasına göre yüce Allah, bir şeyi yaratmazdan önce ona ait malûmatı bilemez.[48]

4- Mukatil b. Süleyman'ın bid'atleri:

Mukatil de, yüce Allah'ın sıfatlarını isbat konusunda oldukça ileri giderek. Bunları cisimlerdirmiştir.[49] Belki de kendisini böyle bir görüşü savunmaya götüren taraf. Cehm b. Safvan'ın tümüyle Allah'ın sıfatlarını inkâr etmesi meselesi olmuştur. Zehebî bu hususta şöyle diyor:
"Horasan'da Cehm b. Safvan diye biri ortaya çıktı, yüce Allah'ın sıfatlarını inkâra kalkıştı ve Kur'an'ın mahluk olduğunu savundu. Bu sırada yine Horasan'da aynı zamanda bir tefsir bilgini olan Mukatil b, Süleyman bunun, karşısına dikildi. Fakat oda yüce Allah'ın sıfatlarını isbat noktasında oldukça aşırı giderek. O'nu cisimlendirdi."[50]
İmam Ebu Hanıfe (r.a.)'den gelen rivayete göre demiştirki; "Bize doğudan iki görüş (rey) geldi, her ikisi de iğrenç. Birisi inkarcı Cehm'i görüşü, sıfatları inkâr. Diğeri de müşebbiheci olan Mukatil'in görüşleri."[51]
Zehebî, İbn Hibban'dan naklederek şöyle diyor: "Mukatil, Kur'an ilmine dair bilgiyi Yahudi ve Hıristiyanlardan alırdı. Haliyle bu da bu kesimin kitaplarına uygun görüşler olmaktaydı. Yüce Allah'ı yaratılanlara benzetiyor ve hadisi yalanlıyordu."[52]

DÖRDÜNCÜ DÖNEM:

H. 150-234. yılına kadar olan dönemdir.

---

[45] el-Bidâye:9/350.
[46] el-Fetâvâ: 5/20. Ve: Beyânu Telbîsi'l-Cehmiyye: 1/127
[47] Levamiu'l-Evari'l-Behiyye: 1/23
[48] el-Farku Beyne'l Firak: 211-212; Makalatu'l-İslâmiyyîn: 1/214, 338; el-Milel:1/86
[49] Makalâtu'l-İslâmiyyîn: 1/283.
[50] Tezkiretu'l-Huffâz:159-160.
[51] Tarihu Bağdad:13/164.
[52] el-Mîzan: 4/175.

Bu dördüncü dönemde yeni bir bid'at pek bulunamamaktadır. Ancak bu dönemde içiçe giren bid'atler çoğalmıştır. Bukonuda dört fırka görülmektedir.

Haricîler,

Şia,

Mutezile ve

Mürcie.

Şia, Mücessime'yi yerleştirmiş; Mutezile de Kaderiye'ye sahip çıkmış. Kısmen de Cehmiye'den bazı görüşler almıştır. Cebriye de Mürcie vb, gibi firkalar içinde yer bulmuştur.

İşte Mutezile bu dönemde gelişti.[53] Bunun savunucuları araştırma ve tedkiklerinin alanını genişlettiler. Birçok felsefî kaynaklara ulaştılar ki, bunların çoğu Memun döneminde (H. 198-218) terceme edilmiştir.

Şehristanî şöyle der: "Daha sonra Mutezile bilim adamları, Memun döneminde felsefî kaynakları araştırdılar. Bunların metodlarını kendi inançlarını kaynak edinip, iç içe soktular."[54]

"Akla alınamayacak görüşler ortaya attılar. Bu da bir takım kimselerin birbirlerini tekfir etmesine neden oldu. Hatta bunun sonucunda kendileri de başkaları tarafından tekfir olundular. Nitekim merhum Ebu'l-Ferec el-Bağdadi, bunu zikretmektedir."[55]

Ancak Mutezile sadece bunlarla yetinmedi, sadece ihtiyaç olanını almakla kalmadı. Aksine zararı faydasından daha çok olan bir çok fikirler de aldı. Böylece çok sapık ve olmayacak düşüncelerle ortaya çıktılar.

Bu dönemde bazı sayılı Mutezile bilginlerini sunmak istersek şu isimlerle karşılaşırız:

Ebu'l-Huzeyl el-Allâf: Bu dönemin ilk fikir babalarındandır. Bazı görüşleri şöyledir:

"Doğrusu, Allah'ın takdiri olan şeyler fanidir. Öyle ki, bunların fani olmasıyla (yok olmalarıyla), kendisi artık bundan böyle hiç bir şeye kadir olamaz."[56]

Şüphesiz Mutezile liderinin ileri sürdüğü bu batıl görüşten daha iğrenci olamaz. Bu adam daha sonra şöyle iddia ediyor "Allah ilimle âlimdir. Ancak Allah'ın ilmi, onun kendi zatıdır. Kaderiyle yüce Allah kadirdir, yine kudreti de onun kendi zatıdır..." gibi sıfatları böyle değerlendirir.

Şehristanî onun bu sözüyle ilgili olarak şöyle der: "O bu görüşünü felsefecilerden almıştır."[57]

Yine iddialarından biri de şudur. "Mükellef, kendisine durum henüz gelmeden -işitmeden- yükümlüdür, hem de herhangi bir durum düşünmeksizin deliliyle Allah'ı bilmekle mükelleftir. Eğer mükellef bunda bir kusur işlerse, o ebedî olarak cezalandırılır..."[58]

İşte böylece bir kaç görüşünü sunduk. Nitekim Firak ve Milel kitaplarında dinler ve mezhepler tarihi kaynaklarında buna ait oldukça bozuk düşünceler bulmak mümkündür.

Yine bu dönemin Mutezile liderlerinden ve Allaf'ın çağdaşlarından olan, hatta onun öğrencisi diyebileceğimiz Nazzam'ı görmekteyiz.

Bu şahıs zekâca ve kaynaklara vakıf olmada Allâf tan oldukça üstün idi. Ancak Şehristanînin de söylediği gibi bu adam, bir çok felsefî kaynakları incelemiş, böylece felsefecilerin görüşleriyle Mutezile'nin görüşlerini birbirine karıştırmıştır Kendisi bu bakımdan Mutezile'yi savunanlardan farklı görüşleri sebebiyle ayrı bir yer tutar.[59] Bu arada Şehristani, ona ait bazı görüşleri de şöylece sıralar:

1. Bunun iddiasına göre yüce Allah, kötülük ve masıyetleri de yaşatmaya kadirdir diye vasıflanamaz. Çünkü kötülük ve masiyet yüce Allah için takdir olunamaz .. gibi neredeyse Allah'a acizlik isnad etmektedir ki, herhangi bir müslümanın böyle bir şeye kalkışması düşünülemez.[60]

2. Kur'ân nazmının da insanı aciz bırakacağı fikrini kabullenemez. Kurân'ın nazmı muciz değildir, der. Ayrıca Hz.Peygamber (s.a.v.)'e ait olarak anlatılan, mucizeleri de inkar eder. Örneğin Ay'ın ikiye bölünmesi gibi, Hz. Peygamber'in elinde çakıltaşlarının tesbih etmesi gibi. Kısaca, sünnet kitaplarında anlatılan mucizeleri kabul etmez[61*]

3. "Cevher ve araz" (açıklama) hakkında ilk kez sözedenlerdendir. Daha sonra ortaya konan şeyler, yüce Allah ile sıfatları hakkında sözetmek konusunda bir ölçü olarak kabul edilmiştir.

4. Ayrıca bütün bunlara ek olarak bir de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına dil uzatmaya kadar işi vardırmıştır.

Ebu'l-Ferece el-Bagdadînın anlattığına göre Nazzam, bizim söz konusu ettiğimiz sapıklıklarının yanında ayrıca sahabîler'e varıncaya dek dil uzatmış ve sahabe ve tabiinin fetvaları nedeniyle onları ta'n etmiştir. Cahiz de "el-Maarif adını verdiği kitabında ve bir de "Fetvalar" diye şöhret bulan kitabında der ki: "Nazzam, hadis ehlini, Ebu

---

[53] Burada en önemlisi, akılcı olarak meseleyi ele aldığı için, Mutezile üzerinde duracağız. Çünkü günümüze kadar devam ede gelen bir mechebdir.

[54] el-Milel:1/28.

[55]

[56] el-Farku Beyne'l Firak:122

[57] el-Milel:1/49-50.

[58] el-Milel:1/53.

[59] el-Milel:1/53.

[60] el-Milel:1/54, el-Farku Beyne'l-Fırak: 133.

[61] el-Farku Beyne'l-Fırak: 132, 143; el-Milel: 1/56. Peygamberin duyulara dayalı mucizelerın kanıtlarına ilişkin tüm delilleri "1, Cildin" sonuna Bi'set bölümünde tahkikli olanında anlatmıştı. İkinci cildde ise sahabenin faziletine ilişkin delilleri sunmuştur.

[*] Zamanımızda da Mutezilenin torunları diye bildiğimiz sahih sünnetle sabit olan bu meseleleri inkar etmekle akidelerini kimden aldıklarını iyi bilsinler.

Hüreyre'den hadis rivayet etmeleri nedeniyle ayıplar, çünkü Ebu Hüreyre insanların en yalancısıdır diyor. Hz. Ömer. Hz. Osman'ı ayıplar. İbn Mes'ud'u da kötülemelerine hedef kılar." -Allah onun şerrinden hepsini korusun.
Daha sonra Hz. Ali (r a.)'den bahiste, güya Hz. Ali'ye, bir eşeği öldüren inekle ilgili olarak bir soru sorulur. O da: "Ben bu konuda kendi görüşümü söylemekteyim" der. Sonra da, kendi cehaletini ortaya koymakta ve: "Kendi görüşüyle hüküm verecek olan da kimdir?" demektedir.[62] İşte Nazzâim'ın cüretkarlığı. Bakınız ümmetin en hayırlı ve en faziletli olan zatlar hakkında nasıl konuşmaktadır.
Bu arada Allâf ile Nazzam'ın çağdaşlarından olan Ahmed b. Habit ile Fadl el-Hadsî gelmektedir.
Şehristânî bu ikisiyle ilgili olarak der ki- "Ahmed b. Habit ile Fadl el-Hadsî (ya da Hadesî} Nazzam'ın adamlarındandırlar. Her ikisi de onun gibi felsefî kaynakları incelemiş kimselerdir.
Bunlar da Nazzam'ın ortaya koyduğu bid'atlere üç ayrı bid'at eklemişlerdir:
a) Hz. İsa Mesih'e, ilahlıga ait bir vasfı vermeleri.
b) Tenasüh görüşünü savunmaları.
c) Hz. Peygamber (s.a.v.)'ın aşağıdaki hadisinde de yer aldığı gibi, yüce Allah'ın görülmesine ilişkin varid olan haberleri, ilk aklın görülmesine hamletmeleridir ki, bu ilk akıl ilk mübdi'dir.[63]
Hz. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde şöyle buyurmaktadır: *"Doğrusu sizler kıyamet gününde, ayın ondördünde, dolunayı görmekte şüphe etmeden gördüğünüz gibi, Rabbinizi göreceksiniz."*
Bu dönemde Mutezile mezhebi tüm farklı fırkalarıyla birlikte inceleme ve araştırmalarıyla gelişti. Akla dayalı olarak açıkça bilineceği ya da açıkça bilinemeyecek tüm meseleleri bu tartışmanın içerisinde ele alır oldu. Tüm incelemelerini, bu dönemde terceme edilen Yunan felsefesinin esasları ve metodları üzerinde bina etti.
Mutezile mezhebi mensupları ikinci asrın başlarında Abbasî Halifesi Me'mun'u, kendi inançlarının ve davetlerinin ölçü olarak alınması noktasında ikna edebilmişlerdi. Bu inançlarının başında da Kur'ân'ın mahluk olduğu yer alıyordu. Abbasî Halifesi, onların davetlerine uyarak hicrî 218 yılında bu inancı resmen ilan etti. Halkı kılıç zoruyla bu inancı kabullenmeye mecbur kıldı. Bu arada kabul etmeyenlerden kimileri öldürülürken kimileri de tutuklanıp hapse konuluyordu. Kendisi de aynı yıl vefat etti.
Daha sonra Me'mun'un bu akidesini Mutasım ile Vasık sürdürdü. Her ikisi de fitne yolunda yürüdüler. Mutezile de bu ikisine destek veriyor ve gayretlerine güç katıyordu.
Bu fitne olayı. Halife Mütevekkil dönemine kadar yani hicretin 232. yılına kadar sürdü. Ancak adı geçen Halife Müvekkil döneminde bu tehlike kaldırıldı.[64]
İşte sözkonusu dönemdeki Mutezile fitnesinin durumu bu idi Mutezîle'nin kendi görüşlerinin başarıya ulaşması için bu dönemde bir hayli risale ve telifleri olmuştur. Bu risale ve eserlerinde kendi inanç temellerini açıklıyorlardı.[65]
Burada özellikle öteki fırkaları bırakıp sırf bu dönemde meydana gelen Mutezîle'ye yer vermemizin nedeni şuna dayanmaktadır: Çünkü Mutezile'yle Ehl-i Sünnet arasındaki çatışma zirveye ulaşmıştı. Nitekim sırf Mutezile yüzünden Ehl-i Sünnet akla gelmedik işkence ve belalara duçar bırakılmıştı.
Nitekim Ehl-i Sünnet imamlarından Ahmed b. Hanbel ve diğerleri bu tehlikeden sözetmektedirler. Aslında bütün bu olayların meydana gelmesi Mutezile'nin dini anlamadaki metod farklılığından kaynaklanıyordu. Çünkü Mutezililer, aklı nakilden üstün kabul ediyorlar ve buna bağlı olarak da meselelerde akla öncülük veriyorlardı. Yani emredilen şeylerin veya sahih olan şeylerin kabulünde nakli bırakıp akla göre hareket ediyorlar ve akla uyuyorlardı. Nitekim yanlış olan bir şeyi de nakle göre değil, akla göre reddediyorlardı. Akılca uygun olmayanı kabul etmiyorlardı, işte Selef âlimleri bu metodun tehlikesini görerek gerekli uyarıda bulundular. Çünkü bu sapık üslubun uygulanması durumunda giderek buna bağlı kalınmak suretiyle şeriatın bile iptali cihetine gidebilirlerdi. Dolayısıyla Ehl-i Sünnet buna karşı gereken mukavemeti gösterdiler, insanların bunlardan uzak durmaları için onları uyardılar. Mutezile'nin şerrinden ve fesadından halkı korumaya çalıştılar.

[62] el-Farku Beyne'l- Firak: 147-150; el-Milel:1/57-58. Lalekâi (rh.)Hz.
[63] el-Milel:1/59-62; el-Farku Beyne'l-Fırak:277.
[64] Tarihu't-Taberî: 8/631; el-Bidaye; Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ:2/37-61.
[65] et-Tenbîh ve'r-Redd:37-40.

İTİKADİ SAPMALARA GÖTÜREN BİD'ATLERİN ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

İlk dönemlerde tamamen Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünnetine dayanıldığından dolayı tertemiz olan sahih akide varlığını sürdürdüğünden, islâm toplumunda bid'atlere yer yoktu. Kaldı ki bu olay bid'atların (itikadi sapmaların) çıkışı sıradan bir olay değildir. Kesinlikle bunun araştırılması ve sebeplerinin açık bir şekilde ortaya konması gerekmektedir.
Burada işin başında belki en önemli diyebileceğim beş nedeni şöyle sıralayabilirim
Taşkınlık ve aşırılık (Gulüvv).
Önceki bir bîd'ati benzeri ya da daha kötü bir bid'atle önlemek.
Yabancıların etkileri.
Şeriatle ilgili hükümlerde aklın üstünlüğünün kabulü, hakemliği.
Felsefî kaynakların Arapçaya tercüme edilmesi.
Şimdi bu nedenleri tek tek ele alalım:

1- DÎNDE İFRAT YA DA TEFRİT (ĞULÜVV):

Bunun temsilciliğin Haricîlerle Şii mezhebi bağlıları yapmışlardır.

Haricîler:

Bu mezhep bağlıları özellikle vaîd yani korkutma ve cezalandırmayla ilgili ayetleri anlamada oldukça aşırılığa ve taşkınlığa gittiler. Özellikle bir şeyler vaad eden ve umut veren, tövbelerin kabulünü ve mağfireti sözkonusu edinen âyetlerden uzak durdular. Meselâ yüce Allah şöyle buyuruyor: *"Allah, kendisine şirk koşulmayı asla affetmez; bunun dışındaki (günah)ları ise, dilediği kimseler için bağışlar. Her kim Allah'a şirk koşarsa, çok büyük bir gunah irtikâb etmiş olur."* (Nisa: 4/48, 116).
İşte bu ve benzeri âyetlerde sadece şirk koşanların bağışlanamayacağı, bunun dışındakilerinse, yüce Allah'ın dilemesi halinde bağışlayacağı ifade edilmektedir.
Yine Hz. Peygamber (s.a.v.}'in Rabbinden rivayet buyurduğu bir hadiste yüce Allah şöyle buyuruyor:
"Ey Ademoğlu! Doğrusu sen, bana yeryüzü dolusu günahlarla gelsen, sonra da bana hiçbir şeyi ortak kılmaksızın karşıma çıksan, ben sana yeryüzü dolusu mağfiretle gelirim."[66]
İşte bu ve benzeri daha bir çok şer'i nasslar bulunmaktadır.
Tahavî Şarihî bu konuda der ki: "Kendileri için delil olarak Mürcie mezhebinin kabul ettiği vaadle ilgili ayetler, diğer taraftan Haricîlerle Mutezile mezhebinden olanların kendileri için korkutmaya ilişkin delil olarak aldıkları ayetler bir araya getirildiğinde her iki görüş sahiplerinin bozuk düşünceleri ve yanlışları ortaya çıkmış olur."[67]

Şia:

Yine aşırı ve taşkınlıklarıyla bilinen bir başka sapık mezhep de Şia mezhebidir. Taşkınlık ve aşırılık yani ğülûvv bu mezhebin en belirgin özelliklerinden biridir. Bunun bayraktarlığını da bir Yahudi olan ve daha önceki sayfalarda değindiğimiz Abdullah b. Sebe yapmıştır. Daha sonra Hz. Hüseyin (r.a.)'ın[68] şehid edilmesi olayı bu taşkınlık ve aşırılığı son haddine vardırdı. Bu olayı bahane sayan Muhtar Ebu Abdullah Sakafî, olayı körükledi, hadiseler birbirini izledi. Bu adam katilleri izleyerek onları öldürdü. Bu arada imamet ve bey'at konusunu ortaya attı. İbn Hanefiye'ye biat edilmesini öne sürdü. Ancak İbn Hanefiyye bu adamın sapıklığını öğrenince ondan uzak durdu.[69]
Artık bu Şia fikri giderek sapıklıkta devam edegeldi. Aşırılık ve taşkınlık, imamları peygamberlik hatta ilahlık derecesine vardıracak kadar ileri gitti.[*]

2- ÖNCEKİ BÎR BİD'ATI BENZERÎ YA DA DAHA KÖTÜ BİR BİD'ATLE ÖNLEMEK:

Bu tür bid'atın öncülüğünü yapanlar da Mürcie, Mutezile, Müşebbihe ve Cehmiyye gibi mezhepler olmuşlardır. Şimdi bunları sırayla ele alalım:

Mürcie:

---

[66] Hadisi Tirmizî tahric etmiştir sahihdir. H:3540. Bk. İbn Receb Hanbelî, Câmiu'l Ulûm ve'l-Hikem: 284.
[67] Tahavî Şerhî: 252
[68] Hz.Hüseyin H.61 yılında şehid edildi. Muhtaru's-Sakafînin de ölümü, H.67 de olmuştur. Tarihî Taberi:5/400; Tarıhu ibn Kesîr:7/183.
[69] el-Makalât: 1/92, el- Fark:38; el-Milel:1/147.
[*] Humeynî'nin "Hukûmetü'l-İslâmiye'de naklettiği gibi; "Bizim itikadi esaslarımızdan olmak üzere, İmamlarımızın öyle bir mertebeleri vardırki o mertebeye ne mürsel bir nebi ve ne de mukarreb bir melek ulaşamaz.

Daha önceki sayfalarda da kısaca değindiğimiz gibi, Hz. Ali'yi tekfir eden Hariciler'e karşı bir tepki mahiyetinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Haricîler Hz. Ali ile birlikte her iki hakemi de tekfir ediyorlardı.
Bu konuda Mürcie'nin görüşü ise şöyledir: "Biz onlar hakkında her hangi bir hüküm veremeyiz, haklarında bir şey söyleyemeyiz. Ancak bizler onların durumlarını Allah'a bırakırız, erteleriz, irca yaparız." Ancak bu türden olan bir mürcielik, işin bu noktasında kalmadı. Bunlar o derece ileri gittiler ki, "Bir kimse iman ettiyse, artık masiyetinin kendisine herhangi bir zararı olmaz. Nitekim küfrün yanında taatın faydası olmadığı" gibi görüşler ortaya attılar.

Mutezile:

Daha sonra da "el-Menziletu Beyne'l-Menzileteyn" görüşüyle yani "İki menzile arasında bir menzile" düşüncesiyle Mutezile mezhebi ortaya çıktı Bunlar da adeta Hariciler'le Mürcie arasında orta bir yol tutar haldeydiler. Nitekim Hasan-ı Basrînin meclisinde, kendisine gelen bir soru üzerine, Vasıl b. Atâ'nın cevabını daha önceki sayfalarda görmüştük. Soruyu soran kimse, büyük gunah işleyen kimsenin durumuyla ilgili olarak Haricîlerle Mürcie'nin yerini öğrenmek istiyordu. Soru sahibi kimse Hasan-ı Basrî'den doğru ve sahih olan inancın ne olduğunun cevabını öğrenmek istiyordu. Fakat Vasıl, hocası Hasan-ı Basrî'nin cevabım hiç beklemeksizin hemen ortaya atılmış ve büyük günah işleyen kîmse "iki menzile (yer) arasında bir menziledir, yani ne mutlak bir mümin ne de mutlak bir kafir olduğu söylenir" cevabını vererek daha önce Haricîlerle Mürcie'nin neden olduğu bir bid'atı yeni bir bid'atle önleme yönüne gitmiştir.

Müşebbihe:

Bu mezbep de, tümüyle sıfatları reddeden ve kabul etmeyen Cehmiye mezhebine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü her iki mezhebin doğum yeri "Belh" şehridir Cehm b. Safvan burada yetişmiş ve yüce Allah'a ait sıfatları tümüyle inkâra kalkışmıştır.
İşte buna tepki olarak Mukatil b. Süleyman harekete geçer. O da yüce Allah'ın sıfatlarını ispata çalışırken, bu arada çok daha ileri giderek, yüce Allah'ı kendi yaratıklarına benze tecek bir konuma getirir.
Mukatil b. Süleyman da böylece bir bid'atı onleyeyim derken, ondan da geri kalmayacak başka bozuk bir bid'atı getirmiş olur.

Cehmiye:

Bu mezhep de Kaderiye bid'atına tepki olarak doğmuş ve ona bir başka bid'atı ortaya atarak karşı koymaya çalışmıştır. Bu da Cebrîlik'tir.
Çünkü Kaderiye görüşünü savunanlar, bizzat kulun kendi fiillerinin yaratanı olduğunu savunmaktadırlar. Kulun fiillerinde yüce Allah'ın bir yaratıcılık, etkisi yoktur diyorlar.
İşte bu mezhebe tepki olarak Cehm b. Safvan harekete geçiyor, O da Kaderiye'nin görüşünü çürütmek için tam aksi olan görüşü ortaya atıyor ve şunu savunuyor:
"Mucid ve yaratıcı olan Allah'dır. Kul, yapacakları işleri yapmaya mecburdur. Bu konuda herhangi bir seçimi de yoktur, bir gücü de yoktur. Aksine kul, âdeta rüzgârın önündeki bir yaprak gibidir. Rüzgâr hangi taraftan eserse, o da o tarafa yönelir. "Böylece Cehm, bir bid'atı önleyeceğim derken bir başka bid'atı ortaya atmış oldu. Bu bid'atler ya öncekinin benzeri veya ondan çok daha kötüsü olabilmektedir. Çünkü bu, sonuçta teklif ve ceza konusunu da tamamen ortadan kaldırmaktadır.

3- YABANCILARIN ETKİLERİ

Bizim burada sözkonusu ettiğimiz yabancı etki, başka din ve mezheplerin sahiplerinden dolayı olan bir etkidir. Yeni yeni islâm dinini kabullenenler, sapık akide sahibi ve fırkaların da bundan etkilenmesine neden oldular. Bunun öncülüğünü de Şia, Kaderiye ve Cehmiye yapmıştır.

Şia:

Daha önceki sayfalarda da değindiğimiz gibi, Yahudi asıllı olan Abdullah b. Sebe, Hz. Ali İle ilgili aşırı fikirlerin ve inancın aslını oluşturmaktaydı.
Bu konuda Ebu'l-Fercc el-Bagdadî der ki; "Ehl-i Sünnet muhakkikleri, İbn Sevda yani İbn Sebe hakkında şu ifadeleri ileri sürüyorlar: Aslında İbn Sebe, Yahudilik dinini teneffüs eden ve taşıyan bir kimse idi. Hz. Ali hakkındaki sapık tevîlleriyle, yine Hz. Ali'nin çocukları hakkında sapık yorumlarıyla, İslâm dinini bozmayı amaçlamıştır.

Müslümanların, tıpkı Hz.İsa hakkında Hrıstiyanlar'ın inancı gibi bir inanca müslümanların sahip olmalarını amaçlamıştır."[70]
Çünkü İbn Sebe, Hz. Ali'nin ölümünü inkâr ediyor ve: "Doğrusu Hz. Ali göğe yükseldi. Tıpkı Hz. İsa'nın yükseldiği gibi göğe çekildi, O da pek yakında tekrar gökten inecek ve düşmanlarından intikam alacaktır" diyordu.[71] [*]
İşte bu anlattıklarımızla bu yahudinin İslâm'a olan düşmanlığı açık bir şekilde ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bu adamın ortaya attığı sapık düşünce giderek Şia mezhebi mensupları için bir akide halini almış oldu. Nitekim Hz, Ali'nin uluhiyetine ilişkin inancı yayan ve buna dair vasiyyetten söz eden de bu olduğu gibi, Şia imamları hakkında bu manadaki sapık düşünceleri yayan da yine bu adamdır.
İranlı İslâm düşmanları işin bu yönüne sarılarak ve bunu istismar ederek, Şia mezhebini yaygınlaştırdılar. Çünkü İslâm'ı kötülemek bakımından bu düşüne, amaçlarına ulaşabilmeleri için kendilerine en yakın olan bir düşünceydi. Çünkü her tarafta fetihlerle genişleyen İslâm dalgasının önüne geçilebilmesi, böyle mümkün olabilirdi. Zira İslâm onların tüm devletlerini yıkmış ve çıkarlarını engellemişti.
Bu gerçeği gereğince kavramış bulunan İbn Hazm, Farslılar'dan yani İranlılar'dan söz ederken, şu görüşleri dile getirir: "Farisîler, İslâm gücüne karşı kılıç ve silahla karşı koyamayacaklarını anlayınca, bu defa Müslümanları yenebilmek için bir başka yolu izlediler, İbn. Sebe'nin izlediği ifsad edici yolun kendileri açısından oldukça yararlı olacağını anladıklarında hemen bunlardan bir kısmı İslâm'ı kabullendiklerini açıkladılar. Ehl-i Beyt sevgisi görüntüsüyle Şia'ya yanaştılar. Hz. Ali'ye yapılan zulmü çok ağır dille anlatmaya kalkıştılar. Daha sonra Şia'yı istedikleri gibi yönlendirdiler ve onlar İslam'dan çıkardılar."[72]
İşte bu tür sapmalar. Allah düşmanları için bir malzeme haline geldi. Böylece halkı Allah'ın dininden saptırmak istiyorlardı. Fakat bunlar Hak ehli karşısında istediklerini elde edemediler. Çünkü Hak ehli, Allah'ın dinini gereğince biliyor ve bu din üzere dürüst bir şekilde yürüyorlardı.

Kaderiyye:

Daha önceki sayfalarda geçtiği gibi ilk kez bu kader konusunu ortaya atan aslında Hrıstıyan olan Sensüveyh adınını taşıyan biri idi. Daha sonra onun bu görüşlerini Mabed el Cühenî sahiplenmiştir.

Cehmiyye:

İbn Kesîr'in İbn Asakîr'den rivayetine göre, Ca'd b. Dirhem ileri sürdüğü görüşlerini Beyan b. Sem'an'dan almıştır. Beyan b. Sem'an da savunduğu akideyi Talût'tan almıştır. Bu Talût da Lebîd b. Asam'ın kızkardeşi oğludur. Lebîd de bu adamın kızının kocasıdır. Lebîd b. Asam ki bu adam Hz. Peygamber (s.a.v.)'e büyü yapan kimsedir o da aynı akideyi bir Yemen'li yahudiden almıştır.
Ca'd'dan bu görüşü alan da Cehm b. Safvan'dır.[73]
İbn Teymiye'nin anlattığına göre: "Ca'd, Harran (Urfa)'lıdır. Çünkü bu bölgede Sabiîler ve felsefî görüşleri farklı farklı olan kimseler vardı. Adı geçen Sabiîler'in pek azı dışında tümü tamamen şirk üzereydiler. Bunların âlimleriyse felsefecilerdi" İbn. Teymiye devamla der ki; "Bu akideyi savunanların Rabb hakkındaki görüşü,
sıfatları inkar idi. Bunlara göre, yüce Allah'ın sadece selbî, ya da izafî veya bunlardan mürekkep olarak sıfatları vardır. Sabiîlerden bu felsefî görüşleri Ca'd b. Dirhem almıştır"[74]
Aynı görüşleri Cehm b. Safvan da, Ca'd b. Dirhem'den almıştır. İşte bu görüş giderek Semeniyye'ye[75] ve bunların münazaralarına kadar ulaşır.
İmam Ahmed b. Hanbel (ra), Cehm ile Semeniyye arasında geçen bir münazarayı rivayet eder. Konu yüce Allah'ın isbatıyla ilgilidir. Bu tartışmada Cehm öylesine ileri gider ki, yüce Allah'ı görülmeyen, duyularla bilinemeyen ve duyulamayan ruha benzetir.[76]
Aktarılan bilgilerden öyle anlaşılıyor ki, sapık fırkaların savuna geldikleri birçok inançlar, Müslüman oldukları halde bu kimselerle birlikte yabancı din ve kültürlerin etkisiyle meydana geldiği görülmektedir.

4- ŞERİATLE İLGİLİ HÜKÜMLERDE AKLIN ÜSTÜNLÜĞÜNÜN KABULÜ VE HAKEMLİĞİ

Daha önce örneklerini sunduğumuz bid'at ehli mezhep sahipleri, herşeyde akla öncelik vermeleri ve aklı herşeyde hakem kabul etmeleri nedeniyle, inançla ilgili konularda da akla hakemlik salahiyyeti vermişlerdir. Dolayısıyla

[70] el-Farku Beyne'l- Firak:235.
[71] el-Farku Beyne'l- Firak:234.
[*] el-Farku Beyne'l- Firak:234.
[72] el-Fasl:2/115
[73] el-Bidâye:9/350.
[74] el-Fetatavâ:5/21-22; el-Milel:2/112.
[75] Putperest Hintliler'den alınan sapık bir mezheptir. âlemin kadîm oluşunu savubanlar. Bilgi kaynaklarını sadece beş duyu organına hasrederler. Bk.el-Farku Beyne'l- Firak:270;Lisanu'l-Arab:13/220.
[76] er-Reddü Ale'l-Ceymiyye ve'z-Zenadika:27-28; bk. Muhakkik'in Kitabı, s:361.

zihinlerinde hükme bağladıkları bir hususa nasların aykırı gelmesi halinde hemen bu yolla red cihetine gidebilme imkanını elde etmişlerdi.
Herhangi bir hadisi böylece akılcı bir düşünceyle ya kabul etmiyorlar veya farklı bir yoruma tabi tutuyorlardı. Haliyle bu da kendilerini, bir çok hadisleri redde ve rivayetleri hakkında aklî görüşler ileri sürmeye götürmüştür.
İmam Şatıbî merhum, el-Muvafakat kitabında bu bid'at erbabınca kabul edilen bazı istidlal yollarından sözetmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:
Kendi amaçlarına ve mezheplerine aykırı gördükleri hadisleri reddederek, bunun akla aykırı olduğunu, eldeki delillerin öngördüğü ölçüye uymadığını söyleyerek reddederler ve bunun gerekli olduğunu söylerler. Meselâ kabir azabını inkâr edenler gibi... Daha sonra da bunlar tarafından reddolunan hadislerden bazılarını örnek olarak verir. Sonra da devamla der ki: işte bu ve benzeri sahih hadisleri, hem de adil kimselerden nakledilenleri red ve inkâr ederler.
Hatta bunlar o derece ileri gidiyorlar ki, sahabe ve tabiîn ravîlerine bile dil uzatmışlardır. Adil olduklarında ve imametlerinde ittifak olunan muhaddisleri de dillerine hedef seçmişlerdir.[77]
Nitekim, Mutezile mezhebi araştırıçılarının hal tercümelerini incelediğimizde, bu söylediklerimizin doğruluğunu bizzat onların kendi sözlerinde bulabiliriz.
Hatib'in kendi senediyle yaptığı rivayete göre, ki bu rivayeti Amr b. Ubeyd'den yapmaktadır, Amr b. Ubeyd de Mutezile mezhebi araştırıcılarındandır. Bu adam, sadık ve masduk (hem doğru ve hem doğrulanan)Allah Rasûlü'nün hadisini[*] zikrederek. Diyor ki:
"Eğer, A'meş'in şöyle söylediğini işitmiş olsaydım, kesinlikle onu yalanlardım. Eğer Zeyd b. Zehb'in bunu söylediğini duymuş olsaydım, ona cevap vermezdim. Eğer, bunu söyleyenin Abdullah b. Mes'ud olduğunu duyaydım onu kabul etmezdim.
Eğer Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bunu söylediğini işitseydim, onu da reddederek eğer Allah'ın böyle dediğini duysaydım o zaman da yüce Allah'a: "Sen bu şey üzere bizden misak (söz) almadın" derdim.[78]
İbn Kuteybe de aynı şekilde; Nazzam da bu hadisi böylece reddediyor diye belirtmektedir. Nitekim ondan da bu manada cevap alınmış olup, kendisi reddolunmuştur.[79]
Daha sonra İbn Kuteybe ona verdiği red cevabının sonunda şöyle der: "Bu adamın bir takım hadislerle ilgili olarak öyle ifadeleri var ki, güya o hadislerle Kitap çelişmektedir. Öyle hadisler ki, bunlar akıl yönünden bir değere sahib değildir, Anlattığına göre akıl kimi zaman haberleri nesheder; birbiriyle çelişen hadisleri de aynen nesheder."[80]
İnsanlar akıl bakımından farklı farklı düşünürler. Yani insanların kendi aralarındaki bir konuya ilişkin düşünceleri farklılık gösterir. Birinin kabul ettiğini diğeri inkâr eder. Birinin düşündüğü ve tasavvur ettiğinden bir başkası habersiz olabilir. Dolayısıyla akıllar düşünme itibariyle hep farklı şeyler ortaya koyarlar. O halde farklı farklı sonuçlar ortaya koyan akıllardan acaba hangisinin hükmü ölçü alınacak, şer'i gerçekler için hangi akıl ölçü olarak kabul olunacaktır?
Ayrıca madem ki akıl her şeyi çözebilecektir, o zaman inzal olunan vahye ne gerek olabilir? Kısaca Allah'ın zatına layık sıfatlar ile olmayanı akıl kendi başına bilecek ise, o zaman vahyin gereği nedir? Aksine onların bu görüşlerine göre vahiy, her şeyi akla yüklemiş ve kendisi de uymuş demektir. Çünkü akıl bunlardan bir takımlarını, akla uygun görmeyerek reddedebilir ve onları asıl manasının dışındaki bir takım manalara yorumlayabilir.

5- FELSEFE KİTAPLARININ ARAPÇAYA ÇEVRİLMESİ

Putperest inançlarını kapsayan Yunan felsefesi ile başka felsefelerden bazı kaynaklar Arapça'ya terceme edildi. Özellikle bu hareket halife Me'mun döneminde başladı. Bir takım müslümanlar bu kaynaklara muttali olunca, bu kitablardaki Aristo üslubuyla şeriatın doğru ve yanlışlığın anlamada aldandılar. Bilhassa araştırma usullerine aldandılar. Öyle ki, müslümanlar bu aldıkrarını kendileri için birer değişmez ölçü kabul eder oldular. Nitekim şer'î hakikatleri de bu ölçüler çerçevesinde değerlendirir oldular. Kısaca kitap ve sünnetten kendilerine gelenleri, bu felsefî metodlar ölçüsünde, onlara uygun gelebilecek tarzda yorumlamaya, tevile gittiler. Oysa bundan dolayı oldukça büyük tehlikeler ve sapıklıklar doğmuştur.

---

[77] el-İ'tisam: 1/309. Konuyu uzun uzun ele alır.
[*] Abdullah (ibn Mes'ud R) şöyle dedi: Bize dâima doğru söylenen ve kendisine de doğru bildirilen Rasûlullah (S.A.V.) şöyle tahdis etti: "Sizin birinizin (yaradılışının başlangıcında) ana baba maddeleri kırk gün anasının karnında toplanır. Sonra o maddeler o kadar zaman içinde katı bir kan pıhtısı hâlini alır. Sonra yine o kadar zaman içinde bir çiğnem ete tahavvul eder. Sonra(dördüncü tekâmül tavrında) bir melek gönderilir de bu melek ona ruh üfürür ve melek dört kelime ile yani rızkını, ecelini, amelini şakî ve saîd olduğunu yazmakla emrolunur. Kendisinden başka hak ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz cennet ehlinin ameli ile amel etmekte devam eder, nihâyet kendisi ile cennet arasında bir zirâ'dan başka mesâfe kalmaz. Bu sırada(meleğin ana karnında yazdığı) yazı o kişinin önüne geçer. Bu sefer o kimse cehennem ehlının ameli ile amel etmeğe devam eder. Ve yine sizden biriniz cehennem ehlinin ameli ile amel eder, nihayet kendisi ile cehennem arasında ancak bir zirâ'a mesâfe kalır. Bu sırada yazı önüne geçer. Bu defa da o kimse cennet ehlinin ameli ile amel eder ve cennete girer."
[78] Tarihu Bağdadi:12/172. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah benzer rivayeti "es-Sünne" adlı kitabından anlatır. S: 135. el-Milel:1/57-58.
[79] Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis: 26-29.
[80] Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis: 42-43.

İbn Teymiye (ra) bu konuda der ki: "Daha sonra Yunan kitapları, özellikle ikinci yüzyılın sınırları içerisinde, bundan önce ve daha sonraları olmak üzere Arapça'ya terceme edildi. Kelamcılar bunları aldılar. İlahiyat konularına ilişkin türlü türlü batıl şeyleri bunlardan aktardılar ki, bunların çoğu halkı saptırıyordu. Bundan dolayı insanlar bölük pörçük oldular.
Bir takım Kimseler bunları kabullenirken, bir takımları da bu felsefî kitaplarda yer alan bilgileri yüceltiyorlar, kimileri de bunların metotlarından ve kaidelerinden elde ettiklerini kendi usul ve kurallarına arzediyorlar. Böylece kendilerince uygun olanlarını kabulleniyor, olmayanlarını da almıyorlardı. Bir takımları da bunlardan edindiklerini peygamberlerin getirdiği kitap ve hikmete arzediyorlar böyle değerlendiriyorlardı.
İşte felsefî kaynakların Arapçalaştırılması nedeniyle birçok fesad odakları ortaya çıktı, sıkıntılar doğdu. İşi aşırılığa vardıranlar olduğu kadar, peygamberlerin yüce Allah'dan getirdikleri kitap ve hikmeti anlamada oldukça yanlış düşüncelere sapanlar da bulunmaktaydı.[81]
Şehristanî'nin Mutezile ile ilgili ifadeleri daha önceden geçmişti. Mutezile alimlerinin felsefî kaynakları ne derece araştırdıklarını da görmüştük. İşte bundan dolayı Mutezile, kendi menhecleriyle felsefî usulü birbirine karıştırmıştır.
Nitekim Şehristanî yine şöyle der: "Ebu'l-Huzeyl el-Allâf, bu kesimin en büyük hocaları idi. Bu da tıpkı felsefeciler gibi "Yüce-Allah ilmiyle âlimdir, ilmi de O'nun zatıdır. Aynı şekilde kudretiyle kadirdir, kudreti de yine O'nun zatıdır" diye savunuyordu. Dolayısıyla kelam ile ilgili olarak bir takım bid'atler ortaya koydu."
Yine şöyle diyor: "Aslında ibrahim b. Seyyar en-Nazzam, halife Mu'tasım döneminde, felsefî görüşler ve mezheplerin ortaya konmasında oldukça aşırılığa gidiyordu. Kader konusunda ve Rafizîlik gibi görüşler nedeniyle bu türden bid'atler ile Seleften ayrılıyordu. Ayrıca sözünü edeceğimiz bir takım meselelerle de ashabından ayrılmaktaydı." Ayrıca bunların yolunda olan bir cemaatlerinden de söz ediyordu.[82]
Bu kısa açıklamadan da anlaşıldığı gibi. Mutezile'yi savunanların putperest felsefeden ve onları savunanlardan ne kadar etkilendiklerini görmüş olduk.

[81] Beyanu Telbîsu'l-Cehmiyye:1/324.
[82] el-Milel: 1/29-30.

BİD'ATÇILAR KARŞISINDA İSLÂM ÜMMETİNİN DURUMU

Önceki sayfalarda bidatlerin ortaya çıkış tarihini sunup, bunun perde arkası nedenlerini de sergiledikten sonra, şimdi islâm ümmetinin ya da toplumunun bunlar karşısındaki durumunu, bu bid'atleri savunanları nasıl karşıladıklarına dair tutumlarını görelim.

BİRİNCİ DÖNEM:

H. 1-37. yılına kadar olan dönemdir.
Bu ilk dönem gerçekten saydığımız bid'atierden tamamen uzak olan en temiz dönemdi, işte bu yüzden bu döneme, islâm ümmetinin birliği ve tek bir akide üzerinde birleşmeleri nedeniyle "ASRI SAADET" denmektedir. Çünkü bu dönemde herhangi bir farklı görüş ileri süren ve muhalefet sergileyen olmamıştır.
Bu dönem gerçekten en sağlıklı örnek bir dönem teşkil ediyordu. Diğer zaman dilimlerinde, hatta zaman dilimlerinin tümünde islâm yolunda ilerlerken, bu ilk dönemi kendisi için temel kabul edip, o yolda yürüyen Ehli Sünnet ve'l-Cemaat, islâm'ı anlamada ve tanımada bunu esas alarak yürümüştür. Dolayısıyla bu ilk neslin tanıdıkları ve açıkladıkları manada, Ehl-i Sünnet buna tutunmuş, bu ilk dönemin ortaya koyduklarını açıklamaya çalışmıştır. Bu ilk devirdekiler hangi şeylerde susmuşlar ve hakkında konuşmamışlarsa, Ehl-i Sünnet de aynen onlardan uzak durmuş ve terketmiştir. Çünkü bunlar, Allah'ın elçilerinden sonra halkın en hayırlılarıdırlar. Allah'ın dinini çok daha iyi bilenlerdir. Yine yüce Allah'ın yarattıkları içerisinde peygamberden sonra muradının ne olduğunu en iyi bilenler de bunlardır. Yüce Allah bunları Hz. Peygamberin in sohbetinde olma bahtiyarlığına erdirmiş, bunun için seçmiştir. Dinine yardımı, kelimesinin yücelmesini bunlar eliyle sağlamıştır. Tebliği de yine bunlar eliyle yapmıştır. Doğrusu bu, şereflerin en yücesi ve yüce yaratıcıları tarafından da tezkiyelerin en büyüğüdür.
Kim de onları örnek edinmez ve onların izledikleri yoldan, yürümezse, doğrusu onlar bir tehlikeli yar kenarında olup, dönüş yapmamaları halinde cehenneme yuvarlanırlar.[*]

İKİNCİ DÖNEM:

H. 37-100. yılına kadar olan dönemdir.
Bu dönem içerisinde özellikle bid'atlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan bid'at mezheplerini şöylece sıralayabiliriz:
a) Haricîler, **b)** Şia hareketi, **c)** Kaderîler.

Haricîler:

Bu fikri savunanlar, özellikte görüşlerini kabul ettirmek için silaha sarılmışlardır. Hz. Ali (r.a.) bunlarla münazara ve tartışmalar yapmış, bu amaçla kendilerine Abdullah b. Abbas'ı göndermiştir. Nihayet Hz. Ali'nin çalışmaları sonucu. bunlardan birçokları sapık düşüncelerini bıraktılar. Hatta Hz. Ali (r.a.), kabul etmeyenlere karşı savaşa da girişti.[83]

Şiîler:

Hz. Ali (r.a.) Şia'dan kimilerini ateşte yakmakla, kimisini de sürgüne göndermekle cezalandırmıştır ki, bu kesimi oluşturan Şiîler, inançlarında taşkınlığa varanlardı.[84]
Ayrıca kendisini Şeyhayn'e yani Hz Ebu Bekir'le Hz. Ömer'e tafdil edenleri, üstün görenleri de cezalandırmıştır. Bu inançta olanlara kırbaç vurdurmuştur. Nitekim kendisinden gelen ifadeye göre şöyle buyurmuştur: "Kim, beni Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'den üstün olarak gösterirse, kesinlikle böylelerine iftiracıya vurulan had cezasını uygularım."[85]

Kaderîler:

Sahabe, bunlarla ilişkilerinin olmadıklarını, onlardan uzak olduklarını açık bir şekilde belirtmişler ve bunların ümmetin Mecûsîleri yani ateşperestleri olduklarını haber vermişler, bunlarla muamelede bulunurken kendilerine İslâmî muamele ile muamelede bulunulmamasını belirtmişlerdir.[86]

---

[*] Her kim hüda (kitab) beyan olunduktan (sünnetle açıkladıktan) sonra Peygambere muhalefet eder ve müminlerin yolundan başka bir yola tabi olursa ona döndüğü yolda bırakırız ve alır cehenneme atarız. Orası ne kötü bir yerdir.
[83] el-Bidâye: 7/279-282.
[84] el-Farku Beyne'l- Firak:21.
[85] en-Nübüvvat: 132; el-Fetâvâ:3/279; Fethu'l-Bârî:7/33;Buharî:H.3671.
[86] "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" isimli eserin şarihi, bu görüşleri kader bölümünün sonlarında açıklamaktadır.

Mürcie:

Selef âlimleri özellikle bunları reddetmeye çalışmışlardır. İfadelerindeki itikadî bozuklukla mücadelede bulunmuşlardır Selef âlimleri şer'î delilleri sergileyerek, imanın aynı zamanda ameli de kapsadığını ortaya koymuşlardır. Nitekim yazar, mezkur kitabının sonunda "iman" bölümünde bunu açıklamıştır.

ÜÇÜNCÜ DÖNEM:

100-150 H. Yıllar Arası.
Bu dönem özellikle bid'atlerin ortaya çıktığı dönemlerin en kötösüdür. Çünkü bu dönemde yüce Allah'ın zatıyle, sıfatlar hakkında konuşmalar o denli ileriye vardırılmıştır ki, kimileri tümüyle reddederken, kimileri de işi teşbihe kadar vardırabiliyordu.
Nitekim Ca'd b. Dirhem bunların başında yer alıyorduki, bu kişi. Halid b. Abdullah el-Kasrî tarafından öldürülmüştür.
Cehm b. Safvan aynı şekilde bid'atlerin savunucusu olarak ortaya çıkmış, bu şahıs da Müslim b. Ahyez tarafından öldürülmüştür.
Vasıl b. Atâ'ya gelince, bu şahıs "el-Menziletu Beyne'l Menzileteyn" yani "Büyük günah işleyen kimse ne cennetliktir, ne de cehennemlik, bu ikisi arası bir yerdedir" sapık düşüncesini ortaya atan kimsedir. Bu yüzdendir ki Hasanı Basrî merhum, bu şahsı kendi ilim meclisinden uzaklaştırmıştır.
Mukatil b. Süleyman'a gelince, bu kişi Teşbih inancıyla töhmet altında bulunan bir kimsedir. Daha önceki sayfalardada geçtiği gibi, İmam A'zam Ebu Hanife kendisi hakkında şu fikri söylemişti: "Bize doğudan iki iğrenç akım geldi. Sıfatları tümüyle reddeden Cehm'in akımı ve bir de teşbihçi olan Mukatil'in akımı."[87]
Ümmetin sonradan gelen değerli âlimleri, bu bid'atlerle ve bid'atcılarla mücadelede bulunmuşlar: onları uzaklaştırmaya, akidelerini araştırmaya çalışmışlardır.
Nitekim Halife Ömer b. Abdülaziz, bir kaderiyecı olan Gaylan el-Kaderî'yi huzura getirtmiş, onunla tartışmalarda bulunmuş, onun tevbesini ilan etmesini sağlamış ve kendisinden bir daha kader konusunu ele almaması yönünde söz almıştır.
Ancak Halife Ömer b. Abdilaziz'in ölümüyle Gaylan tekrar eski inancına döner. Bunun üzerine Hişam b. Abdülmelik kendisini huzura getirtir ve yeniden bir münazara meclisi oluşturur, daha sonra da kendisini öldürtür.
Ayrıca Hişam, İmam Evzaî ile başka bir kaderci görüşün savunucusu arasında yine bir oturum düzenler, daha sonra bu Kaderiyeciyi de oldürtür.
Mehdî de, Medine halkından Kaderciliği savunan bir takım kimseleri huzura getirtir, onları kırbaçlayarak cezalandırır. Nitekim bu rivayet de yakında gelecektir.
İşte o dönemdeki halifelerin bu bid'atçılar karşısındaki tutum ve tavırları bundan ibaretti, sapıklarla böyle mücadele ediyorlardı.

DÖRDÜNCÜ DÖNEM:

150-234 H. Yıllar arası.
Bu dönemde iki merhale sözkonusudur.
Birinci merhale: Münazaralar ve mücadeleler merhalesi. Özellikle taifeler arasında kelamî manadaki münazara ve tartışmalar vardı.
İkinci merhale: Bu dönem Halife Me'mun'un göreve geldiği hilafet dönemidir. Bu dönemde Ehl-i sünnet ile Mutezile arasında Kur'ân'ın mahluk olup olmadığı konusunun tartışıldığı bir dönemdir. Ehl-i Sünnet Kurân'ın mahluk olmadığını savunurlarken, Mutezile mezhebi savunucuları, Kurân'ın mahluk olduğunu savunuyorlardı.
Bu arada Mutezile mezhebinden olanlar Halife Me'mun'u kendi mezheplerine ve taraflarına çekmeyi başardılar. Böylece Mutezilî görüşü savunanlar. Halife Me'mun'a baskıda bulunarak, mezheplerinin ümmete zorla kabul ettirilmesini istiyorlardı. Dolayısıyla silahlı Mutezilî kesimle, silahsız Ehl-i Sünnet arasında fitne çıktı. Ehl-i Sünnet kendi akide ve inançlarında direnip, bunu isbat ediyorlar, Mutezile'nin istediği anlamdaki bir inanç ve akideye katılmıyorlardı. Ehl-i Sünnetten kimileri bu yüzden hapse atıldı, kimisi de öldürüldü. Bunun üzerine ortaya çıkan fitne H. 218'den H. 234 yılına kadar sürdü.
Daha sonraları Halife Mütevekkil döneminde Ehl-i Sünnet güç kazandı. Böylece Ehl-i Sünnet inancı zaferle çıktı. Mutezile mezhebi de bir daha egemen olmamak üzere bozguna uğradı.

[87] Tarihi Bağdad:13/164. Nitekim az önce bu husus geçmişti.

SELEF (EHLİ SÜNNET VE'L-CEMAAT) MEZHEBİNİN TEDVİN MERHALESİ

"Kur'ân, mahluktur" tarzındaki görüş fitnesi. Selef mezhebinin doğmasına ve uyanmasına neden oldu. Böylece sapıkmezhepler karşısında daha uyanık bulunma gereği doğdu. Özellikle Mutezile karşısında. Çünkü bu mezhep oldukça güç ve imkân kazanmıştı, büyük bir dereceye varabilmişti. Bu arada Ehl-i Sünnet âlimleri hemen harekete geçtiler ve Hakka yardım, İslâm sancağının yeniden yükseltilmesi noktasında, ümmetin uyarılmasında, bu sapık mezhepler karşısında neler yapılması gereği hususunda üzerlerine düşeni ve gerekeni yapmaya başladılar. Âlimler böylece harekete geçtiler ve sahih, doğru olan akidenin hemen her yerde yükselmesini sağladılar. Mutezile mezhebinin sarsılmasını ve ümmetin bundan uzak durmasını temin ettiler. Bu sapıklık henüz belli bir yerde iken yazılmasına izin verilmedi ve olduğu yerde tesirsiz hale gelmesi sağlandı. Artık Mutezile mezhebi bir daha belini doğrultamadı, kendi bayrağını dalgalandıracak imkân bulamadı. Ancak pek az yerlerde zaman zaman varlığını göstermeye kalkışıyordu.

Artık yeni bir merhale başlamıştı. Bu dönemde, Ehl-i Sünnet âlimleri tedvin ve telif hizmetine oldukça önem verdiler. Eserleriyle sahih ve doğru olan akideyi, bu akideden sapanları teker teker açıklamaya başladılar.

Meydana getirilen bu telif eserler iki farklı metod izlemekteydi:

a) Red metodu,

b) Arz metodu,

A) Red Metodu:

Bu metodda öncelikle hasmın şüphe uyandırdığı noktalar gündeme getiriliyor. Sonra da bunlar birer birer ele alınıp kitap ve sünnetten, sahabi ve tabiîn sözlerinden ortaya konan delillerle çürütülüyordu. Bu konuda oldukça eserler verilmişti. Önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

l- Ebu'l-Kasım b. Sellam'ın (H. 224/835 m) "Kitabu'l-İman"ı.

2- Ahmed b. Hanbel (241/855)'in "er-Reddü Ala'z-Zanadika ve'l-Cehmiye"si.

3- Abdullah b. Muhammed Abdullah el-Cuhfî (229/843)'nin "er-Reddû Ale'l-Cehmiyye"si.

4- Ebu Abdillah Muhammed İbn ismail Buharî (256/869)'nin "er-Reddü Ale'l-Cehmiyye"si.

5- Abdullah b. Müslim b. Kuteybe (276/889)'nin "el-İhtilaf fi'l-Lafzı ve'r-Redd Ale'l-Cehmiyyeti ve'l-Müşebbiheti"si.

6- Osman b. Saîd Darimî (280/893)'nin "er-Reddü Ale'l Cehmiyye"si.

7- Osman b. Said Dârimî'nin "er-Reddü Âlâ Bişri'l Merîsî"si.

8- Abdurrahman b. Ebu Hatim (327/938)'in "er-Reddü Ale'l-Cehmiyye"si.[88]

Yukarıda isimlerini verdiğimiz eserlerden üçüncü madde de yer alan kitap ile sonuncuda yer alan kitabın dışındaki tüm kitaplar basılmıştır.

B) Arz Metodu:

Bu metoda göre önce, kitap ve sünnetten, sahabe ve sahabeye güzellikle uyan tabiîn sözlerinden doğru olan akide ele alınırdı. Bu tür eser verenlerden de aşağıdaki isimleri sayabiliriz:

l- Ahmed b. Hanbel (241/855)'in "es-Sünnetü" adlı risalesi, matbudur.

2- Ebu Bekr b. Esrem (272/885)'in "es-Sünnetü" adlı eseri matbudur.[89]

3- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (290/9O2)'in "es-Sünne"si, matbudur.

4- Mervezî Muhammed b. Nasr (294/9O6)'ın "es-Sünne"si matbudur.

5- Hilal Ahmed b.Muhammed b. Harun (311/923)'un "es-Sünne'si,[90]

6- İbn Huzeyme (311/923)'nin "et-Tevhîd"i, matbudur.

7- Ubeydullah b. Muhammed b. Batta (387/997)"nın el-İbâne"si, matbudur.[91]

8- Muhammed b. İshak b. Mendeh (395/1004)'in "et-Tevhîd" adlı eseri matbudur.[92]

9- Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah İbn Ebu Zemeneyn (399/1008)'in "Şerhu'ş-Sünne'si.[93] [*]

İşte Elhl-i Sünnet'in akideyle ilgili onlarca telif eserlerinden sadece bazıları. Büyük bir kısmı ise henüz kütüphanelerde keşfedilecekleri ya da tesbit olunacakları günü beklemektedirler.

Henüz baskıları yapılmayıp bekleyenler de bir hayli vardır. Saydığımız kitapların tümünün üzerinde durdukları tek bir mesele vardır: "Ümmetin tekrar doğrudan kitap ve sünnete bağlanmaları, bu iki kaynağı anlamada salih selefin

---

[88] Ebu Ya'lâ Tabakâtu'l - Hanabile:2/55.

[89] Tarihu Bağdad:5/110.

[90] Tabakatu'l-Hanabile:2/12.

[91] Bu yazma eseri, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'ndeki bazı öğrenciler tahkik etmekle görevlendirilmişlerdir. Bu eser önceden sözünü ettiğimiz her iki metoda göre yani red ve arz metoduna göre hazırlanmış olan bir eserdir. Yani Red ve Arz metoduna göre hazırlanmış olan bir eserdir.

[92] Yawma bir eserdir. Mekke'de Abdulaziz Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerden biri bu eseri doktora tezi olarak tahkik etmiştir.

[93] "ed-Dîbacu'l-Arabî, 4/16" da buna "Usulü's-Sünne" adını vermiştir.

[*] Bu eserde Medine Üniversitesi talebelerinden birisi tarafından master tezi olarak tahkik edilmiş, fakat basılmamıştır.

yolunu izlemeleridir. Dolayısıyla bu sayede sonradan ortaya çıkan sapık görüş ve düşüncelerden uzak kalmalarının sağlanmasıdır."

AKİDE'Yİ TESBİTTE VE BID'ATLERİ REDDETMEDE EHL-I SÜNNET METODU

İtikad ile ilgili meseleleri tesbit ve tasnif noktasında ve bid'atleri de reddetmede Selef âlimlerinin çok seçkin ve belirgin bir metodu bulunmaktadır. Biz bu metodu, onların kitaplarını ve eserlerini incelediğimizde görebilmekteyiz. Şöyle ki:

1- Herhangi bir şeyin reddine ve te'viline gitmeksizin akideyle ilgili her meselede, kitabın ve sahih olan sünnetin hakemliği.

2- Umumi manada fer'î meselelerde ve has olarak da akideyle ilgili meselelerde sahabeden gelen nakilleri almak.

3- Aklın sınırları içerisinde yer almayan itikadla ilgili meselelerde konuşmamak, o konulara dalmamak.

4- Bid'at ehliyle mücadeleyi elden bırakmamak, onlarla aynı meclislerde bulunmamak, sözlerine değer vermeyip dinlememek, şüphelerini ortaya koymamak.

5- Müslüman cemaatıyla itikadı birlikteliğe önem vermek ve bunların birliğini sürdürmek. İşte İslâm akidesini tesbitte, bid'at ehline gereken cevabı vererek onları reddetmede Selefin izlediği yol budur.

Meseleye Kur'ân'dan delil getirerek konuyu tesbit etmek, Müslümanlar arasında zaten üzerinde ittifak olunan bir noktadır. Ancak akılcılar, çoğunlukla sıfatlarla ilgili ayetleri te'vil ediyorlar. Hem de asıl manasından başkaca bir anlama yorumluyorlar. Ehl-i Sünnet ise, bu türden olan sıfatları zahiri anlamında kabul ediyorlar ve o manaya hamlediyorlar. Bu konuda herhangi bir te'vile gitmiyorlar.

Mutezile imamlarından Kadı Abdulcebbar şöyle der "Kur'ân-ı Ker'îm'de bir takım âyetler varid olur da, zahirine göre bunlar teşbihi gerektiriyorsa, o zaman kesinlikle bunların te'vili gereklidir. Çünkü lafızlar farklı manalara ihtimallidirler. Oysa aklın öngördüğü delilin ihtimallerle, varsayımlarla ilgisi yoktur."[94]

İşte yüce Allah'ın sıfatlarıyla ilgili Mutezile'nin izlediği yol budur. Ancak Ehli Sünnet, bu anlamda bir yol izlemeyip, âyetleri zahirî manasına hamlederler, sıfatlarla ilgili ayetlerden herhangi birisini te'vile kalkışmazlar.

Sünneti delil sayma meselesine gelince, bu konuda Ehl-i Sünnet ile akılcılar arasında ihtilaf bulunmaktadır.

Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen sahih hadîsleri delil ve şahit olarak kabullenmektedirler. Bu konuda bunlar üzerinde herhangi bir söz söylememekte veya te'vil yönüne de gitmemektedirler.

Biz de bu arada Seleften bize gelen bir takım naslara bakarak bu metodu açıklayacağız.

Meselâ bunlardan bir tanesi, sıfatlarla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in söylediği görüştür. Der ki: "Biz onlara iman ederiz, onları tasdik ederiz, onlardan herhangi bir şeyi reddetmeyiz. Yeter ki sahih isnadlarla gelmiş olsunlar"[95]

Nitekim rü'yet hadisleriyle ilgili olarak derki: "Bunlar sahih hadislerdir. Bunlara iman ederiz ve öylece Kabul ederiz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sahih isnadlarla bize gelen her hadise inanır ve öylece kabul ederiz,"[96]

İbn Uyeyne de rü'yet hadisiyle ilgili olarak der ki: "Onları duyduğumuz gibi rivayet etmek, bizim görevimizdir, bize borçtur. Yeter ki, kendilerine güvendiklerimizden ve hoşnud kaldıklarımızdan bize duyurulmuş olsun,"[97]

Muhammed b. Hasan'a, yüce Allah'ın sıfatlarından söz eden kimi hadisler hakkında sorulunca: "Doğrusu bu hadisleri sika güvenilir kimseler rivayet etmişlerdir" demiştir.[98]

Bir takım sıfat hadisleriyle ilgili olarak Ebu Ubeyd de şöyle der: "Bize göre bu hadisler gerçektir. Bunları güvenilir raviler birbirlerinden rivayetle bize aktarmışlardır."[99]

İşte zayıf ve mevzu (uydurma) hadisler dışında sahih hadisleri kabul etmede Selefin izlediği yol budur.

Fakat aklı ön planda tutan akılcılara gelince, bunlar Selef metodundan farklı bir yol izlemektedirler. Yani Nebevî hadisleri şahit ve delil kabul etmede Selefin izlediği yolu izlememektedirler. Bunlar, sahihde olsa, sünnet tevatür derecesine varmadıktan sonra reddederler. Sadece bu konuda akıllarınca uygun bulduğunu kabul ederler.

Nitekim biz burada Mutezile imamından bir parça sunacağız. Bilindiği gibi bu adam Mutezıie'nın kurallarını belirleyen Kadı Abdûlcebbar'dır. O bize bu sapık metodu açıklıyor diyor ki:

"Hz. Peygamber'in hadislerinden, red ve kabul yönünden bölümlerinden söz ederken şu ifadelere yer veriyor: "Ne doğruluğu ne de yalan olduğu hakkında elimizde kesin bir bilgi olmayan hadisler, tıpkı âhad hadisler gibidirler. Bunlar, eğer şartlarını haiz olarak gelmişlerse, bu türden hadislerle amel etmek caizdir. Fakat bu türden rivayetler şayet itikadı ilgilendiriyorsa, o takdirde amel etmek caiz değildir. Ancak bu türden rivayetlerin akla uygun gelmeleri halinde, bunların mucibıyle amel edilir. Fakat bu amel edilir olması, bunun herhangi bir yerinin olmasından ötürü olmayıp, ancak aklın öngörmesi sebebiyle olabilir. Eğer bunlar aklın öngördüğü ölçülere uygun düşmezse, bu durumda gerekli olan onu reddetmektir. Ayrıca Peygamber (s.a.v.) böyle bir hadis söylememiştir, diye hüküm vermektir. Şayet peygamber böyle bir şey söylemişse, mutlaka onu hikaye yoluyla başkalarından nakletmiştir. Tabii ki bunun başkaca bir yorumu yoksa, zoraki bir yoruma gidioyarsa, atılır. Değilse, bu durumda vacip olan onu te'vil etmektir."[100]

---

[94] el-Muhît bi't-Teklif: 200.
[95] Lalekâi:777.
[96] Şerhu İtikadi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati;889.
[97] Lalekâi:877;Abdullah b.Ahmed b. Hanbel; es-Sunne:40.
[98] Lalekâi:741.
[99] Şerhu İtikadi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati:928.
[100] Şerhu Usûli'l-Hamse; 768-769.

İşte Mutezile mezhebinin bu konudaki inancı ve görüşü budur. Bunun içindir ki, Selef âlimleri bu sapık yöntemlere karşı çıkmış ve mutlaka sahih sünnete bağlanma gereği üzerinde durmuştur. Sahih sünnetin kesinlikle aklî değerlendirmelerin üzerinde tutulması gereğini vurgulamışlardır. Sahabî kavillerinin alınması ve bunların görüşlerinin kendilerinden sonra gelenlerin görüşlerinden önce tutulması konusuna gelince, bunlar şundan kaynaklanmaktadır. Çünkü bunlar Kur'ân'ı müşahede etmişler ve vahiy çağını yaşamışlardır.
Dolayısıyla bunların zihinleri çok daha berraktır. Bid'atlerden ve sapıklıklardan uzaktır Çünkü şer'i nassları, yararlandıkları dil ortamı nedeniyle daha iyi bir şekilde değerlendirmeye sahiptirler.
Bunların itikadî meselelere dalmamalarının sebebine gelince, bu onların idrakinden ve gerçekleri çok iyi değerlendirmelerinden kaynaklanıyordu. Onlar, beşer aklının gaybla ilgili olan işleri bağımsız bir şekilde değerlendirmekten aciz olduğunu biliyorlardı. Beşer aklının gayba ait meselelerde bağımsız olmadığının idrakindeydiler. Aklın görevi vahyin getirdiklerini anlamak, onlara uymak ve itikad etmektir. Yoksa vahyi reddetmek değildir, itiraza kalkışmak değildir, işte sahabe bu gerçeği çok iyi biliyordu. Çünkü vahyin geliş amacı, farklı aklî düşünceler arasında bir ölçü ve terazi görevini yapmaktır. Çünkü O, Hakîm ve Hamîd olan yüce Allah tarafından indirilmedir.
Nihayet şunu da belirtmek isteriz: Aslında Selef âlimleri, avam ilmi olmayanlar için bid'at ehli ile tartışmayı, bir arada bulunmayı hoş karşılamamaktadırlar. Aksine bunların akla şüphe sokan görüşlerinin müslümanlara aktarılmasını yada sunulmasını men ediyorlardı. Yasaklama nedenleri de, olayı aktaran kimsenin o konuda güçsüz, ilmî yeterliliğinin olmaması ya da onların görüşlerini geçersiz kılabilecek seviyede bulunamamasından idi. Durum böyle olunca bu tür sapık düşünceleri duyanlardan kimileri aldanabilir ya da okuyanlardan sapıtanlar olabilirdi, işte bu menetme gerekçesinin altında müslümanların kalplerini korumak, akıllarını himaye etmek, düşüncelerini muhafaza altına almak bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet'in ortaya koyduğu eserler sadece bid'at ehlinin saçmalıklarını ortaya koymaya yönelik değildi. Aynı zamanda onların görüşlerini sadece bir araya toplamakla da kalmayıp. Selef âlimlerinin kitaplarının amacı, bir cesaret de sağlıyordu. Dolayısıyla bu sayede o sapık düşüncelilerin görüşleri burada çürütülüyordu.
Seleften gelen eserler, bid'at ehlinin nasıl bir metod izlediklerine ilişkin gerçekleri ortaya koymaktadır. Elinizdeki bu tahkik edilmiş kitaba ek olarak onlar da bu gerçekleri ortaya koymuşlardır.
Beğavi'nin Süfyân-ı Sevrîden yaptığı rivayete göre, demiştir ki: "Bir kimse herhangi bir bid'atı işitirse, o işlenen bid'atı gittiği yerlerde anlatmasın, o bid'atı gittiği yerlerdeki kimselerin gönüllerine aktarmasın."[101]
İbn Batta da Eyyub'un şöyle söylediğini rivayet eder:
"Ben, sessiz kalmaktan daha iyi bir şekilde onları cevap verecek değilim."[102]
Abdullah b, Seriyye'den rivayete göre demiştir ki: "Bize göre sünnet, heva ve hevesine göre hareket edenlere cevap yetiştirmek değildir. Bize göre sünnet, onlardan herhangi biriyle konuşmamaktır."[103]
Hanbel b. İshak b. Hanbel'den rivayete göre dermiştirki: Adamın biri Ebu Abdullah'a yazarak, ondan, bid'atçılara cevap konusunda bir kitap yazma iznini ister, kelamcılarla bir araya gelip onlarla tartışma ve delille cevap verme hususunda izin talebinde bulunur. Ebu Abdullah da kendisine şöyle yazar:
"Bizim işittiğimize ve ilim erbabından bizim aldıklarımıza göre. onlar, sapık kimselerle konuşmayı ve oturmayı hoş karşılamıyorlardı. Asıl mesele, Allah'ın kitabında ve Rasûlü'nün sünnetinde yer alana teslim olmak, ona başvurmaktır. Yoksa bid'atçılarla, sapıklarla bir arada bulunup onlara cevap yetiştirmek değildir. Çünkü onlar hep aklını karıştırırlar, görüşlerinden dönmezler. Allah'ın izniyle asıl kurtuluş onlarla bir ara'da bulunmamak, onlarla birlikte onların bid'atlerini tartışmaya kalkışmamaktır."[104]
Bunun içindir ki Ehl-i Sünnet'ten olan yazarlar, eserlerinde Selef akidesini savunurlarken hep "arz" metodunu uygulamışlardır.
Bunu da nakle dayalı delillerle kanıtlamışlardır, desteklemişlerdir. Herhangi bir şüpheye yer vermeksizin veya onların delillerine imkan vermeksizin akideyi ortaya koymuşlardır. Ancak pek az da olsa, farklı metod izleyenler de olmuşlardır.
Sadece red metodunu kullanan eserlerle gelince, yani hasımlarının görüşlerini sadece reddederek konuyu ele alan eserlere gelince, bunlar tam anlamıyla da olmasa bile, kısaca şüpheyi sunmakta, sonra da gerekenleri söylemektedir.
İşte Selef'in, dinî akideyi tesbitte izledikleri yol budur. Dolayısıyla onların eserlerini okumuş olanlar, akide yönünden onların böyle bir yol izlediklerini açıkça göreceklerdir.
İşte elinizde bulunan tahkikini yaptığımız kitabın yazarıda böyle bir yol izlemiştir. Bu zat "Hafız Ebu'l-Kasım Lâlekâî'dir. Onun sözkonusu ettiğimiz kitabı da, bu metodun en doğru bir örneğidir.
Bu eserde akaidle ilgili meseleler, karşıt görüşlerin düşünceleri ya da delilleri hiç aktarılmaksızın ele alınmaktadır. Selef akidesine aykırı bir görüşe burada yer verilmemektedir. Bu akidelerin doğruluğu hususunda kitap ve sünnetten

---

121 Bu kitap, Ebu'l-Kasım Lalekâî'nin "Şerhu Kitabu İ'tikadi Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati" adlı eserdir. Bizim bu yazdığımız da ona bir mukaddimedir.
[101] Bağavî, Şerhu'-Sünne:1/227.
[102] el-İbâne:365-366.
[103] el-İbâne:365-366.
[104] el-İbâne:1/44.

şer'i delillere, sahabenin ve tabiinin kavillerine yer verilmiştir. Biz bu kitaba ve metoduna ayrıca müstakil bir bölüm ayırmış olacağız.
Selef metodunun açıklığına rağmen, delil olarak sunulan hadislerin sahihliğinin kabulü gerekmekte ve buna bağlı kalınması icabetmektedır. Bu Konuda her ne kadar sahih hadisler delil olarak gösterilmiş ise de bir takım mezhep âlimleri böyle bir gerekliliğe pek uymamışlar, kimi zaman metodda bir gevşeme göstermişlerdir. Çünkü delil olarak hadislerin alınmasıyla birlikte, kimi zaman bu eserlerde mezhep açısından kötü olabilecek bir yol da izlenmiştir. Dolayısıyla -Mutezile ve benzerlerinde görüldüğü gibi akılcılığın temsilciliğini yapanlar bu kötü örneklerden hareketle cesaret almışlardır. Bu kaynaklardan aktardıkları mevzu, münker, isnad bakımından zayıf ya da benzeri İsrailiyata ilişkin rivayetleri buralardan alarak örnek gibi göstermeye kalkışmışlardır.[105]
Şimdi biz burada kötü örnekleri içinde taşıyan, bazı kitaplardan örnekler sunacağız:

1- Darimî'nin Merîsî'ye Red Kitabı (Darimî: 282/895 M.):

Merîsî'den şu hadisin te'vili rivayet olunmaktadır. "Allah, yaratıklarını yaratınca,... dinlendi". Bu hadisi İbn. Asım rivayet etmiştir. Daha sonra Darimî bunu redde çalışıyor, te'vili[106] sebebiyle Merîsî'ye cevap veriyor. Oysa hadisin kendisi mevzudur, uydurmadır. Burada söylenmesi gereken sadece hadisin sahih olmadığıdır.
Yine devamla diyor ki: "Bir takım hadisler var ki, bu hadisler Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelmiştir. Âlimler de bunu söylemişlerdir ve o hadisleri rivayet etmişlerdir, ancak o hadisleri tefsir etme yönüne gitmemişlerdir. Ne zaman biri kendi görüşüne dayanarak bir tefsir ya da yorumlamaya gittiyse, onu da hemen itham etmişlerdir.
Bana, Ali b. Haşrem'in yazdığına göre, Vekî (r.h.)'a,Abdullah b. Ömer hadisiyle ilgili soru yöneltilmiştir: Hadis şöyledir: "Cennet, dürülerek, güneşin boynuzlarına asılmıştır," işte bu hadisle ilgili olarak Vekî: "Bu, şöhret bulmuş bir hadistir, rivayet olunmuştur, o da rivayet etmiştir." cevabını vermiştir.[107]
Oysa bu eserin senedi bilinemiyor, senedi meçhul bir eserdir. Herhangi bir sünnet kaynağında buna rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bunun meşhur bir hadis olduğu görüşü nereden ortaya çıkabilir?

2- İbn Ebî Asım (287 H/900 M.)'ın "es-Sûnne" Adlı Eseri:

Kendi senediyle Katâde'ye varan rivayetinde ifade ettiğine göre, kendisi Ebu Saîd el-Hudrîyi ziyaret etmiş, onu sırtüstü ayak ayak üstüne atmış olarak bulmuştur. Katâde elini kaldırır, onu öylesine şiddetli bir şekilde çimdikler ki, bunun üzerine Ebu Saîd: Beni acıttın hal der.
O da, benim de istediğim budur. Sen Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini işitmedin mi: "Allah, yaratıklarını yaratınca, sırt üstü yattı, sonra da iki ayağından birini ötekisinin üstüne koydu. Sonra da şöyle buyurdu: Böyle yapmak yakışık almaz. Ebu Said de: Evet dedi."[108]
Şeyh Elbani bu hadisi açıklamasıyla ilgili olarak şöyle diyor: "Hadisin isnadı zayıftır. Metin de munker olup, adeta yahudi uydurması gibi bir şeydir."
Yine kendi senediyle "Tâhâ süresi" nin kıraatiyle ilgili rivayette bulunuyor. Hadis İbn Huzeyme'de yer alıyor.[109]

3- Ahmed b. Hanbel'ın oğlu Abdullah (290 H./902 m.)'ın "es-Sünne" Adlı Kitabı:

Der ki: "Bana babam tahdis etti. Bize Yezid b. Harun aktardı, Attaftan bize el-Cerîri haber verdi. Demiştir ki: "Allah, Musa'ya tevrat'ı kendi eliyle yazmıştır, O sırtını kayaya dayamıştı. İnciden levhalara yazdı. Kalemin sesi duyuluyordu. Onun arasında sadece bir perde vardı."[110]
Bu hadisin senedinde yer alan Ebu Attaf meçhul biridir. İbn Medînî bu konuda der ki: "el-Cerîrî dışında ondan rivayet yapan hiçbir kimseyi bilmiyorum."[111]
Bu, meçhul bir kişiden gelen bir eserdir, hem senedi ve hem metni bakımdan meçhuldür. Bu gibi bir haberin rivayeti doğru değildir. Ancak iptal amacıyla rivayet olunabilir.
Yine der ki: "Bana babam tahdis etti. Bize Muaz b.Hişam Mekke'de anlattı. Babam bana Katâde'den, o da Kesîr b. Kesîr'den aktardı, O da Ebu İyad'dan, bu da Abdullah b. Amr'dan bildirdi. Demiştir kî: "Aslında Arş, bir yılana asılıdır.
Vahiy de, zincirler (kaplar) içinde inerdi."[112]
Bu eserde Katâde'nın an'anesi ile gelmektedir. Yani falandan filandan gibi... Oysa kendisi tedlis yapmakla tanınan biridir. Dolayısıyla bu sebep bile tek başına hadisin zayıf olması için yeterli gelirdi. Kaldı ki, bir de hadiste Kesîr diye

[105] Bu konuda İbn Kuteybe'nin Te'vilu Muhtelefi'l-Hadîs qdlı kitabının mukaddemesine bakılır.
[106] Tevîlu Muhtelefi'l-Hadîs, s:183.
[107] Age. s:88.
[108] İbn Ebû Asım, es-Sünne: H.568.
[109] Age. h: 607.
[110] Abdullah b. Ahmed b.Hanbel, es-Sunne:145.
[111] el-Mîzan: 4/553.
[112] Age. s:150.

biri yer alıyor ki, bu şahıs Abdurrahman b. Semüra'nın mevlası. Basralı İbn Ebü Kesîr'dir Bunun güvenilirliği de tartışmalıdır
Yine der ki: "Bana babam anlatmıştı. Bize Ebu Üsame tahdis etmişti. Bize Hişam b. Urve haber vermişti. Bu da babasından, babası da Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini bildirmiştir: "Allah melekleri iki zirаın ve göğsün nurundan yarattı."[113]
Bunda kütüb'ü sitte ricalinden Hişam b. Urve bulunuyor. Ancak ulema, bu şahsın babasından oldukça aşırı rivayetleri olmasından dolayı, kendisini ayıplamışlardır.
Yakub b. Şeybe der ki: "Sikadır, güvenilirdir Kendinden bir şey inkâra kalkışılmamıştır. Ancak İrak'a geldikten sonra, babasından yaptığı rivayetlerde ileri gitmiştir. Dolayısıyla kendi beldesi halkı bu yüzden kendisini hoş karşılamamışlardır. Bizim gördüğümüz ise, Hişam Irak halkı için suhulet göstermiştir. O babasından sadece duyduklarını anlatmıştır. Bunların anlatımında da dikkatli davranmamış, gevşeklik göstermiştir. Babasından duyduklarını irsal yoluyla, babasından olmadığı halde babasından aktarmıştır."
Hişam burada duyduğunu açıkça bildirmiyor. Bundan ötürü de bunda bir zayıflık vardır. Hadisin metni münkerdir. Bu yolun dışında ne mevkuf ve ne de merfu olarak gelmiş değildir.

4- İbn Huzeyme (311 h./923 m.)'nin Kitabu't-Tevhîd'i:

Bu kitabın yazarı, burada naklettiklerini veya burada rivayet olunanları sahih diye bildirmektedir. Fakat buna rağmen, yine de kitabında kendi şartlarına uymayan hadisleri de rivayet etmiştir. Bu hadislerin kimisi mevzu yanı uydurma ve kimisi de münkerdir. İşte bazı örnekler:
Kendi senediyle Ebu Hüreyre hadisini rivayet ediyor. Demiş ki: "Yüce Allah, henüz Hz. Ademi yaratmazdan ikibin yıl önce Tâhâ ve Yâsin sûrelerini okudu."[114]
Bizim şu anda tahkikini yapmakta olduğumuz kitabın 368. rakamıyla geleceği gibi, bu hadis uydurmadır.
Yine der ki, bize Muhammed b. Beşşar anlattı. Dedi ki: Bize Hışam b Abdülmelik anlattı, bize Velid haber verdi. Bize Muhammed b. Yahya anlattı. Demiştir Ki: Bize Ebu'l-Velîd tahdis etti. Demiştir ki, Hammad b Selem Ali b. Zeyd'den aktardı. Leys b Sa'd rivayet etti, dedi ki: Bana Ziyad b. Muhammed. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den. o da Fudale b. Ubeyd'den, o da Ebu Derda'dan, o da RasûluHah (s.a.v.)'dan rivayet etti. Şöyle buyurdu: "Yüce Allah gecenin kalan üçte birinde (ya da kalan üç saatinde) iner" Nihayet şu ifadelere gelir: "Üçüncü saatte ruhu ve melekleriyle dünya semasına iner de titrer ve şöyle der: izzetim hakkı için Kayyum Benim."[115]
Bu hadisin senedinde Ziyad b. Muhammed vardır. Bunun hakkında İmam Buharî, Nesaî, Ebu Hatim, İbn Hibban "münkeru'l-hadis" demişlerdir Kendisinden hadis alınmaz.
Ayrıca İbn Hibban şunu ekler: "Meşhurlara dayanarak münkerleri rivayet eder. Hak olan, bundan rivayeti terketmektir."[116]
Yine burada Ali b. Zeyd b. Ced'an var ki, zayıftır, hüccet değildir,[117] Hadis metin bakımından münkerdir.

5- İbn Mendeh (337h/997 m.)in el-İman Adlı Eseri:

İbn Mendeh ya da Mündeb kendi senediyle Rasûlullah (s.a.v.)'den şöyle buyurduğunu rivayet ediyor. Hadis rü'yetle ilgilidir: "Gerçekten yüce Allah tecelli eder ve güler." Bu rivayete şunu ekler: Yine Rasûlullah (s a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Öyle ki yüce Allah'ın dişleri ve azı dişleri gözüktü."[118]
İbn Mendeh Du hususta Sadece: "Bu ifadelerin üzerinde ileri geçerek bir şeyler söyleyen olmadı" demekle yetiniyor. Yani hadis ravilerinden bu rü'yet hadisiyle ilgili olarak birşeyler söyleyen olmadı. Oysa burada kendisinin: "Bu hadis sahih değildir" diye dikkat çekmesi gerekirdi.

6- İbn Batta (395 h./1004 m.)'nın el-İbâne Adlı Eseri:

Kendi senediyle Ömer'e varan rivayette, Ömer demiş ki, Rasûlullah (s.a.v.)'tan şöyle buyurduğunu işittim: "Kim, Kur'ân mahluktur, derse, o kimse Aziz ve Celil olan Allah'ı inkâr etmiştir."[119]
Yine kendi senediyle bu konuda bir kıssa rivayet eder: "Doğuda bir kadın dünyaya gelmiş, batıda da, bir erkek. Bu ikisi kötülükte bir araya gelmişler. Anka denen varlık bunu duyar ve bunu hoş karşılamaz. Anka'ya der ki. Kadını tut, onu yanında koru, o da gerekeni yapar. Fakat bu erkekten sakınmasına rağmen, erkek sonunda kadına ulaşır"[120]işte hoş karşılanmayan ve uygun görülmeyen bir takım mûnker rivayetler. İşin acı yanı bu türden kimi rivayet Ehl-i

---

[113] Age. s:151.
[114] es-Sünne: 151. 168.
[115] et-Tevhid:89.
[116] et-Tehzîb:3/392-393.
[117] et-Tehzîb:8/322-324.
[118] İbn Mendeh, el-İman:77-78. Yazma. Ebû Avâne, Müsned:1/39.
[119] İbn. Batta, el-İbâne: 1/574-575.
[120] Age.1/387-392'den özetlenerek.

Sünnet ve'l-Cemaat akidesini savunanların bile eserlerinde yer almışlardır. Bunların da Ehl-i Sünnet mezhebi üzerinde oldukça kötu etkileri olmuştur.
Zayıf olarak gelen rivayetlerde bir hayli fazladır, neredeyse hemen hemen hiçbir akide Kitabı bunlardan kurtulamamıştır.
Kuşkusuz sözünü ettiğimiz bu değerli yazarların bu türden rivayetlere eserlerinde yer vermeleri bireysel yanlışlıklardır. Bu, Selef metoduna aykırıdır.
Sözkonusu eserlerdeki yanlışlıkların incelenmesi bakımından, bu eserlerin tahkik edilerek ele alınması, sahihle sahih olmayanın belirtilmesi artık bir zorunluluk göstermektedir.
Bu da elbette araştırıcıların görevidir. Çünkü bizler, akidemizi isbat etmek için, Hz. Peygambere nisbeti uygun olmayan şeylere muhtaç değiliz ve İsrailiyat kalıntılarına da bir ihtiyacımız bulunmamaktadır.
Son dönem Ehli-i Sünnet âlimleri, sahih olmayanla olanı ayırt etmenin zarureti üzerinde durmuşlar, daha önce yazılmış olan eserlerden bunların ayıklanması gereğini belirtmişlerdir.
Nitekim merhum İbn Teymiye'nin şu sözü de bu gerçeği dile getirmektedir. "Burada gerekli olan, sahih hadîsle yalan olanı birbirinden ayırt etmektir. Çünkü sünnet, batılın dışında olan hak sünnettir. Bunlar da, mevzu hadisler olmayıp, sahih olan hadislerdir."
Madem ki bu yapılanlar bireysel bir yanılgı olarak değerlendiriliyor ve bunlar akidenin açıklanmasında Selef mezhebine aykırıdır, mutlaka bu noktada uyarıda bulunmak gerekir.
Yanlışların gösterilmesi icabeder. Böylece Allah'ın dininde yer almamış olan veya var sayılan bir şeyin vehmine kapılmış olunmasın. Çünkü böyle olmaması halinde. Selef âlimlerinin eserlerinde yer alan her şey, sıfatlarla ilgili olan rivayetler doğru kabul edilir veya böyle sanılır, bu da yanlışa götürür. Bundan uzak durmak gerekir."[121]
Lalekâînin: "Şerhu Usûli itikadı Ehlü's-Sunneti ve'l Cemâati" adlı kitabı, metod ve muhteva bakımından Selef kitaplarının en önemlisidir. Fakat yine de hatasız sayılmaz. Nitekim az önce isimlerini saydığımız kimi yanlışlar bu kitap tada görülebilmektedir.
Bunun içindir ki, bunun tahkikini ele almak, burada söz konusu olan hadislerin sahih olanının sahih olmayanından ayırt edilmesi gerekiyor. Bu, gerçekten zorunlu bir iştir. Başka kitaplara benzememektedir Çünkü inancı ilgilendirmektedir.
İnancın korunması esastır.
İşte, bu, bizim bu kitapta yüce Allah'ın izni ve yardımıyla ele aldığımız bir husustur.[122]

[121] Vasiyyetü'l-Kübra 383.
[122] Selef mezhebinde bu gerçeğin açıklaması, burada sahih bir hadis yok anlamında değildir. Aksine, burada esas şudur, sahih olanın alınması. Fakat sahih olmayanınsa, zaten o asla aykırı olanına dikkat çekmek istedim. Oysa selef dışındakilerin yazdığı akaid kaynaklarında, neredeyse asıl olan bir hadis bile bulunamaz, ancak varsa, sadece ya red için veya tevil için vardır. Varsa bile, sahih olması oldukça uzak bir ihtimaldir.